Tijdschrift voor Gregoriaans

1995-2

Stichting
Amici Cantus Gregoriani

TIJDSCHRIFT VOOR GREGORIAANS
Jaargang 20, nummer 2, mei 1995
Verschijnt driemaandelijks

Redactie:
Marie-Louise Egbers, Ike de Loos, Martien Verzijl, Theo de Wit.

Redactie-adres: Catharinastraat 81, 4811 XG Breda
tel. 076 - 22 14 58
Secretariaat: Torenhoekstraat 14, 5056 AN Berkel-Enschot
tel. 013 - 33 10 94

Abonnement: fl. 30,-- per jaar, over te maken op girorekeningnummer 39586 of bankrekeningnummer 42.06.65.323 t.n.v. Stichting Amici Cantus Gregoriani te Geldrop.
Voor België: ABN-AMRO Hasselt 720-5202086-85: Bfrs 550.

Druk: Drukkerij Van Stiphout B.V. - Helmond. Losse nummers (ook van oude jaargangen): fl. 9,-- per stuk. Themanummers: fl. 12,50.
Kopij voor de volgende aflevering: 15 maart 1995.

De **Stichting Amici Cantus Gregoriani** is een kring van mensen, die zich verbonden weten met het gregoriaans en door een jaarlijks terugkerende bijdrage de verschijning van dit tijdschrift, alsmede andere op het gregoriaans gerichte activiteiten, mogelijk maken.

Bestuur:

A. Peters o.f.m., voorzitter	Deken Roesstraat 13, 3581 RX Utrecht
M. Lambriex, secretaris	Torenhoekstraat 14, 5056 AN Berkel-Enschot
H. Berkers, penningmeester	Sporkehout 58, 5667 JG Geldrop
M-L. Egbers	Catharinastraat 81, 4811 XG Breda
B. Lamers	Leuvenlaan 9, 5628 WE Eindhoven
P. Mennen	Wintelresedijk 5, 5688 GW Oirschot
I. van Leijen	Mondriaanlaan 6, 6708 NG Wageningen

Inlichtingen op het secretariaat.

ISSN: 1380-9776

Bij de voorplaat:
Rome, Bibl. Angelica 123 (Graduale Bologna ± 1130)

MEI 1995

Van de redactie

De vijftigste Mei. Tijd van gedenken, zich het verleden weer voor de geest brengen, zich herinneren, niet vergeten, eraan denken met als doel zich daarnaar in doen of laten te laten richten. Tijd van herdenken, de herinnering aan iets vieren, hulde aan de afgestorvenen brengen.
Kortom, in het heden bezig zijn met het verleden om daaruit lessen te trekken voor de toekomst. We mogen echter niet daarbij blijven stilstaan, maar 'we moeten doorgaan', vrij naar Ramses Shaffy.
Wat in het openbare leven van de gemeenschap geldt, gaat ook op voor ieders persoonlijk leven. We moeten doorgaan, hoe zwaar ons dat soms ook mag vallen.
Ook in de liturgie komen we de woorden gedenken en herdenken steeds opnieuw weer tegen. En ook daar geldt dat we moeten doorgaan. Maar door het deelnemen aan de liturgie kunnen we troost en bemoediging vinden en daaruit ook de kracht putten om onze opdracht gestalte te geven.
De redactie werkt thans aan de twintigste verjaardag van ons tijdschrift, maar is ook reeds druk bezig plannen te ontwikkelen voor de eenentwintigste jaargang. We zijn op weg naar een volwassen tijdschrift.
Daarbij is de inbreng van onze lezers nodig om zoveel mogelijk aan hun verwachtingen te kunnen beantwoorden. Heeft u wensen en verlangens voor de toekomst of heeft u kritiek op de huidige inhoud of vormgeving, laat het alstublieft weten aan de redactie, zodat we gezamenlijk het tijdschrift voor steeds meer mensen interessant kunnen maken. We zullen doorgaan. ■

HANDSCHRIFTENFRAGMENTEN

Ike de Loos

In Nederland zijn maar weinig liturgische handschriften met lijnloze neumen bewaard gebleven. Hetzelfde geldt voor handschriften met vroege lijnnotaties, en met 'vroeg' bedoel ik dan: ontstaan voor ongeveer 1250.
Toch moeten er in die tijd vele handschriften vervaardigd en gebruikt zijn. Er zijn namelijk wel veel fragmenten overgebleven: losse bladen of strookjes, een enkele keer een katern. Deze stukjes werden op allerlei manieren hergebruikt. Als een handschrift overbodig, versleten of verouderd was, verdween het niet zomaar in de prullemand. Perkament was schaars en duur in de Middeleeuwen, en je kunt er veel meer mee doen dan er een boek van maken. Net als beenderen kan het verkookt worden tot lijm. In dat geval blijven er natuurlijk geen fragmenten van over. Maar er zijn meer mogelijkheden. Een lek in een orgelpijp bijvoorbeeld kan met een stukje perkament worden dichtgestopt. Als het orgel naderhand gerestaureerd wordt, worden er kleine strookjes perkament aangetroffen in de pijpen. Dat is al wat meer dan in het geval van de lijmpot.
Nog grotere stukken zijn er overgebleven als een handschrift in handen van een boekbinder belandde. Deze gebruikte hele vellen perkament bij het inbinden van nieuwe boeken, bijvoorbeeld als omslag of als schutblad. In zo'n geval hebben we een heel blad, en als we het geluk hebben dat er een hele serie nieuwe boeken tegelijk ingebonden moest worden, hebben we zelfs meerdere bladen van hetzelfde handschrift.

Vroeger, in de Middeleeuwen, had men dus niet zo veel belangstelling voor de oude handschriften. Tegenwoordig is dat anders; vele mensen zijn nu juist zeer geïnteresseerd in dergelijke oude bladen. Geregeld gebeurt het dan ook dat mensen bij een antiquair enkele oude bladen met neumen kopen. Een enkele keer bereikt mij dan de vraag of ik er iets over kan zeggen, bijvoorbeeld hoe oud het is of waar het vandaan komt.
Als men wil weten waar een liturgisch handschrift ontstaan is, kijkt men meestal naar de heiligen die erin voorkomen. Lokale heiligen (zoals Sint Gallus te Sankt Gallen of Sint Willibrordus in Nederland) zijn een aanwijzing voor de plaats van ontstaan. Maar bij handschriftfragmenten lukt dat meestal niet. Je moet wel heel veel geluk hebben, wil er op dat ene bewaard gebleven velletje de naam van een

heilige te vinden zijn, laat staan een heilige die kenmerkend is voor een bepaald land of bisdom. We moeten dus kijken of er andere aanknopingspunten zijn, en één ervan is de muzieknotatie. De handschriftfragmenten die in Nederland bewaard zijn gebleven bevatten (vanzelfsprekend) vaak Nederlandse neumen. En waar herken je die nu precies aan?

Om deze vraag te beantwoorden is het goed om eerst eens naar de neumen van onze ooster- en zuiderburen te kijken: de Duitse en Franse neumen. Nederlandse neumen lijken namelijk in sommige opzichten op de ene en in andere opzichten op de andere.
Als we de Duitse en Franse neumen met elkaar vergelijken, valt op dat er enkele neumen zijn die een andere vorm hebben:

Duitse neumen hebben een pes en torculus die met een ronding beginnen: en .

Franse neumen hebben een pes en een torculus die met een hoek beginnen: en .

Duitse neumen hebben een pressus maior en een pressus minor, waarbij de oriscus als een soort wimpel aan de voorgaande neum vastzit: en .

Franse neumen hebben een pressus maior en een pressus minor, waarbij de oriscus los geschreven is: en .

Strofa's hebben in Duitse neumen altijd de vorm van komma's: .

In Franse neumen hebben strofa's de vorm van puntjes: of streepjes: .

De Duitse climacus bestaat altijd uit een virga met puntjes eronder: . Soms kunnen er in plaats van de punten tractuli staan, of een gravis.

In Franse neumen bestaan verschillende vormen voor de climacus. De virga met puntjes eronder komt voor: , maar er zijn nog twee andere vormen: een soort Ringel-S: en een virga met een kronkellijntje eronder: . Deze laatste twee vormen komen echter niet in alle Franse handschriften voor.

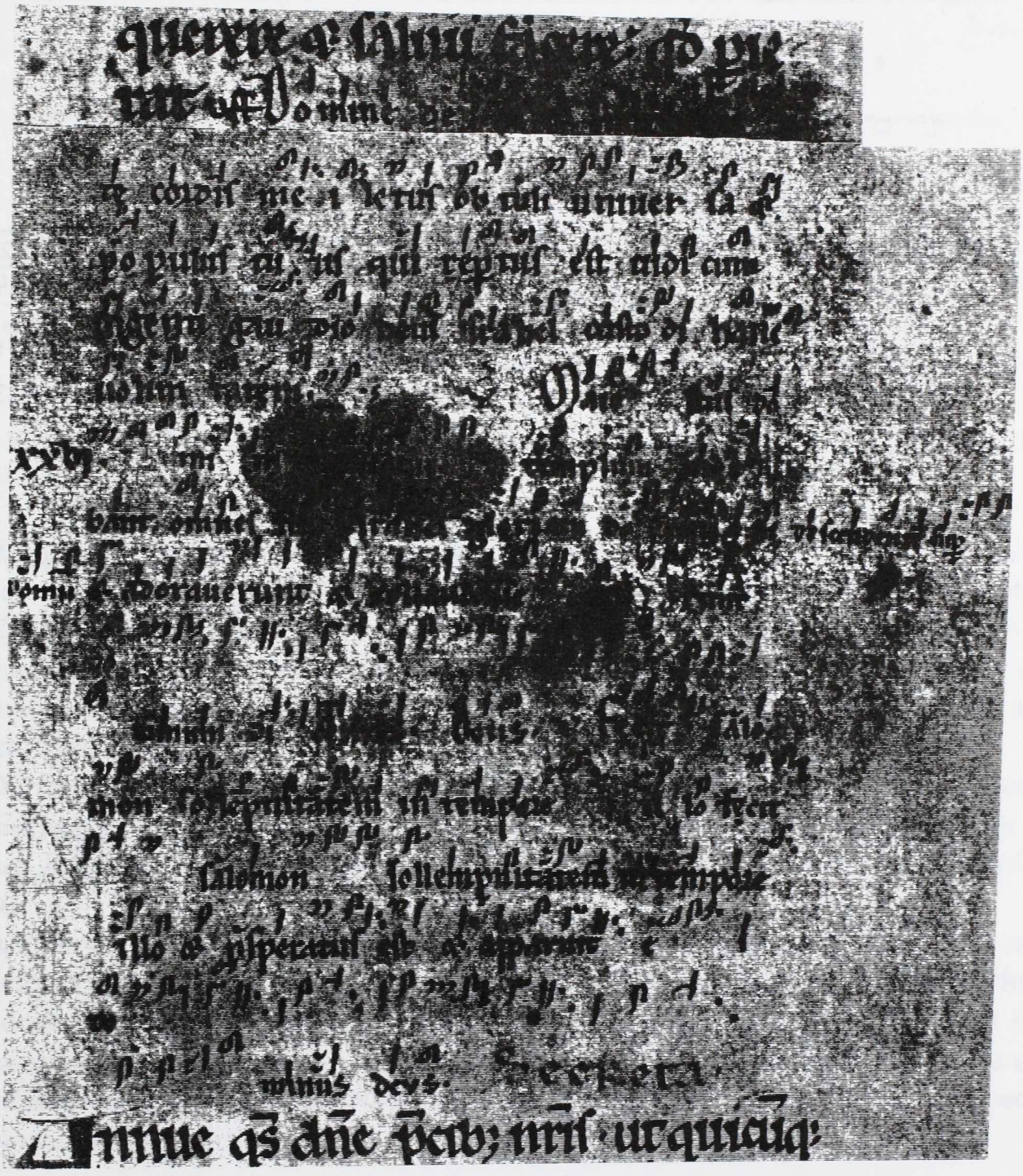
Als we nu naar de notaties uit Nederlandse handschriften kijken, bijvoorbeeld naar afbeelding 1 en 4, zien we dat deze van twee walletjes eten. Op het eerste gezicht lijken het net Duitse neumen, maar in een paar details zijn ze net even anders. De torculus is rond, net als in de Duitse neumen, maar de pes heeft een hoek, net als in de Franse. De pressus maior heeft een wimpeltje, net als in de Duitse neumen, maar de pressus minor heeft een losse oriscus, net als in de Franse. De strofische neumen en de climacus zijn alle twee zoals de Duitse.

Het zijn dus de pes en de pressus minor die de Franse vorm hebben. De andere vormen zijn Duits. Als deze combinatie van Duitse en Franse vormen in een neumenschrift te vinden is, hebben we te maken met neumen uit het huidige Nederland, België, of eventueel de strook rond de Nederlands-Duitse grens.

****

Het laatste jaar heb ik verschillende handschriftfragmenten onder ogen gehad die in particulier bezit zijn. Twee ervan zal ik nu bespreken.

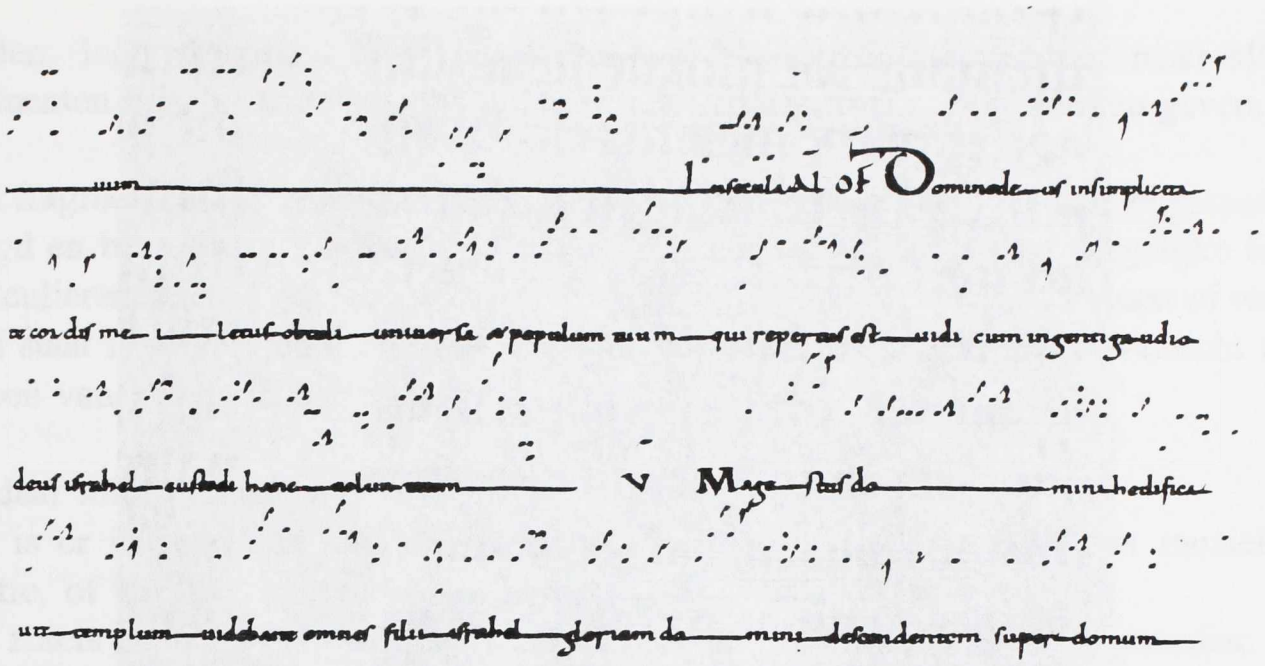
Het eerste is een blad van een Missale. Het is zo'n jaar of vijf geleden door de huidige eigenaar gekocht bij een antiquair in Maastricht. Het dateert ongeveer uit de 2e helft van de 12e eeuw, en het bevat de lezingen, gebeden en gezangen voor Kerkwijding, waaronder het offertorium *Domine Deus in simplicitate*, compleet met twee verzen: *Maiestas Domini* en *Fecit Salomon* (zie afb. 1). De neumen zijn Nederlandse neumen. Ze voldoen aan de beschrijving zoals ik die hierboven heb gegeven. De pes is hoekig ('Domine', 'cordis') terwijl de torculus rond is ('simplicitate', 'mei'). De pressus maior is opgebouwd zoals in de Duitse neumen ('israhel') terwijl de pressus minor meer op de Franse lijkt ('tuis'). De climacus en de strofische neumen lijken juist weer op de Duitse ('mei', 'letus', 'obtuli').
Maar wie goed kijkt ziet nog iets bijzonders. Ofschoon de neumen niet op een notenbalk staan, heeft de notator één bepaalde toon heel precies willen noteren, en dat is de toon sa. Op veel plaatsen staan er kleine molletjes tussen de neumen, en precies daar waar in het moderne Graduale een mol staat (zie afb 2). Er staat bijvoorbeeld een mol bij 'populi', bij 'Maiestas' en bij 'videbant'. Dit is des te opmerkelijker omdat deze 'noordelijke' notatie precies haaks staat op wat men aantreft in notaties in meer zuidelijke delen van Europa. In de Beneventaanse en Aquitaanse neumen bijvoorbeeld, wordt juist allesbehalve een mol genoteerd. Hier vinden we volledig ontwikkelde lijnnotaties waaraan alleen de mol ontbreekt, zodat we de melodie volledig kunnen lezen behalve het verschil tussen de si en de sa (zie afb. 3).

Afb. 1: Missale fragment, Nederland, 2e helft 12e eeuw, met gezangen voor Kerkwijding (o.a. off. *Domine Deus in simplicitate*). Particulier bezit, Haarlem.

Afb. 2: Off. *Domine Deus in simplicitate* met het begin van het vers *Fecit Salomon*. Offertoriale Triplex.

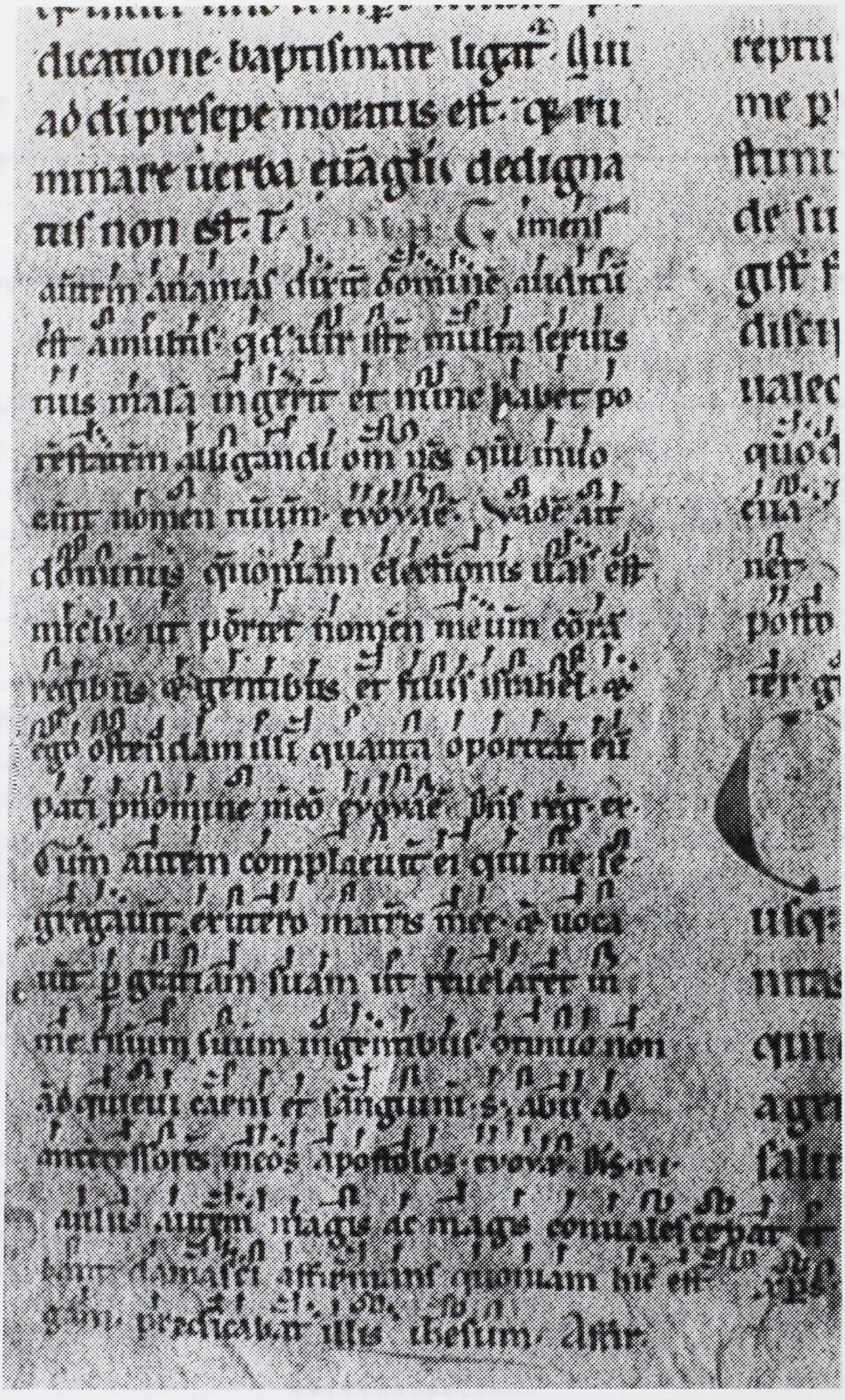

Afb. 3: Het off. *Domine Deus in simplicitate* volgens het 11e-eeuwse Graduale van Albi, f. 91 (Parijs, Bibl. Nat., lat. 776).

Het tweede fragment (zie afb. 4) bevat geen mis-, maar officiegezangen. Evenals het vorige fragment zal het ongeveer in de tweede helft van de 12e eeuw ontstaan zijn. De eigenares heeft het in april 1994 aangeschaft, ook bij een Maastrichts antiquariaat. Ook hier zijn Nederlandse neumen te zien, vooral de hoekige pes en de ronde torculus. Een pressus ontbreekt op de afbeelding; deze bevat alleen antifonen, die nu eenmaal eenvoudiger zijn dan misgezangen.
Dit fragment is ook interessant, maar om een andere reden dan het vorige. Het gaat hier niet om de notatie, maar om de inhoud. We zien een serie antifonen voor Paulus' Bekering: *Timens autem Ananias*, *Vade ait Dominus* en *Cum autem complacuit ei*.
Als we deze serie antifonen vergelijken met die uit officie-handschriften uit andere delen van Europa, blijkt dat de eerste twee alleen in Nederlandse handschriften voorkomen. Alleen de derde, de antifoon *Cum autem complacuit ei*, wordt elders aangetroffen, en wel in Noord-Italië en in Frankrijk.[1] Wellicht zijn de beide eerste gezangen dus alleen in het Nederlandse gebied gebruikt, en geven ze een specifiek Nederlandse traditie weer.

****

Zo kunnen deze fragmenten ons helpen om een beeld te krijgen van de handschriften in de Middeleeuwen. Het Missale-fragment vertelt ons iets over de notatie, het Brevier-fragment laat ons de gezangen zien die vroeger in onze streken gezongen

Afb. 4: Brevier-fragment, Nederland, 2e helft 12e eeuw, met gezangen voor Paulus' Bekering. Particulier bezit, Utrecht.

werden. Ieder fragment heeft maar een heel klein detail te melden, maar alle fragmenten bij elkaar zullen ons hopelijk een redelijk totaalbeeld kunnen geven.

Veel fragmenten zijn beland in bibliotheken of archieven en daar kunnen ze geraadpleegd en bestudeerd worden. Een aantal zijn via antiekmarkten en dergelijke bij particulieren terecht gekomen. Hoeveel dit er zijn, waar ze vandaan komen of wat er in staat is volkomen onbekend. Daarom is het van belang om een overzicht te hebben van wat er in particulier bezit is.

Vandaar mijn vraag:
Wie is er in het bezit van een handschrift of handschriftfragment met muzieknotatie, of wie kent zo iemand in zijn omgeving?
Wie zoiets heeft en er wat meer over wil weten, kan contact met mij opnemen:
Ike de Loos
Dolomieten 74
NL-3524 VH Utrecht
030-899249 (voor België: 00-31-30-899249)

Met een 'meld -en regelpunt' voor handschriften in particulier bezit kunnen we wellicht onze kennis van de Nederlandse middeleeuwse handschriften vergroten.■

NOOT

1. Dom R. Hesbert: *Corpus Antiphonalium Officii*, vol. I-VI. Dom Hesbert heeft in dit omvangrijke werk de teksten van 12 officie-handschriften uit onder andere Duitsland, Frankrijk, Italië en Noord-Spanje vergeleken. De antifoon *Cum autem complacuit ei* is te vinden in een handschrift uit Ivrea (Noord-Italië) en een handschrift uit de abdij St.-Maur-des-Fossés bij Parijs.

EEN KRACHTIG GEBED IN EEN BESCHEIDEN MELODIE

Marie-Louise Egbers

Wanneer ik volledig vrij zou zijn geweest in de keuze van 'het gezang ter beschrijving' op deze plaats in het tijdschrift, zou die keuze waarschijnlijk niet gevallen zijn op de introitus *Dominus fortitudo plebis* van de 12e zondag door het jaar. De praktische kant van de zaak beperkte echter mijn zoektocht dusdanig, dat voor mij deze introitus voor de hand lag.
Waarom deze mededeling? Ik ervoer, tijdens mijn speurtocht, dat deze introitus zeer de moeite waard is in het licht te staan. Een eerste gevoel van aantrekkingskracht is niet altijd de graadmeter voor de werkelijke diepgang.
Met de hier volgende analyse weet ik, niet op de eerste plaats de wetenschap te dienen, maar hoop ik een bijdrage te leveren aan een verantwoorde muzikale uitvoering, ten dienste van een doorleefd liturgisch vieren.

IN. Dominus fortitudo plebis, Graduale Triplex pag. 294-295.

1. De tekst

Psalm 27(28) is in de Joodse synagogale lezingencyclus te vinden in het kader van Grote Verzoendag. Het belaagd en aangetast worden door medemensen geeft de mens het gevoel, door God zelf verlaten te worden. Het psalmvers van de introitus (v. 1) smeekt dan ook:

Tot U, Heer, roep ik, mijn God, zwijg niet voor mij: verstom nimmer voor mij; dan zou ik gelijk worden aan die dalen in de poel.

De Grote Verzoendag beoogde een grondige bezinning op de verhouding tot God en de medemens. Maar dat smeken vanuit ellende in de psalmen gaat altijd gepaard met het uitspreken van een groot vertrouwen op Jahweh. Precies dàt accent licht de liturgie van deze zondag eruit voor de opening van de viering:

De Heer is de kracht van zijn volk en de beschermer van het heil van zijn gezalfde (v.8); *Bescherm uw volk, Heer, en zegen uw erfdeel, en bestuur hen tot in eeuwigheid* (v. 9).

De twee delen van de tekst (de verzen 8 en 9 tegenover vers 1) die ogenschijnlijk verschillend van karakter zijn, vormen in het licht van de Grote Verzoendag, waarop een nieuw begin werd gemaakt ten opzichte van God en de medemens, een eenheid.

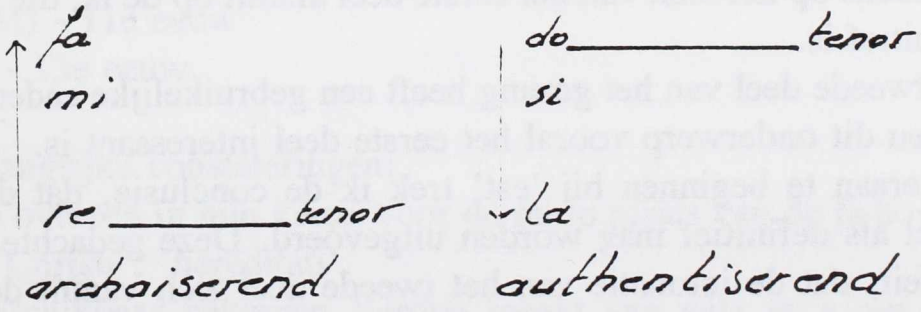
Een korte, krachtige psalm is deze 27(28); van harte ter meditatie aanbevolen op deze 12e zondag, kort voor de grote vakantie.

2. De modaliteit

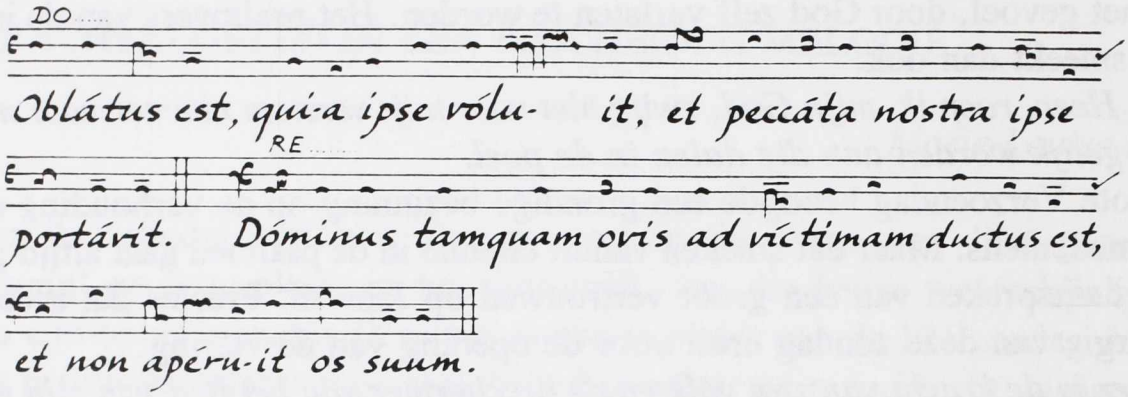
Het ervaren van muziek blijft gelukkig, ondanks concrete gegevens, toch ook een subjectieve beleving, die daardoor aan muziek de vele interpretaties geeft. De geluidsdragers leveren hiervan een overvloedig getuigenis.

Mijn ervaring van de plagale re-modus is er één van bezinning, doordat tonica en dominant in de kleine-terts-verhouding re-fa liggen en door het ontbreken van een grote omvang en heftige hoogtepunten.

De opbouw van deze introitus doet vermoeden dat deze archaiserend gegroeid is vanuit de re; dat wil zeggen, dat de melodie vanuit de re zich opgebouwd heeft, dus in stijgende richting. Dit in tegenstelling met gezangen, die vanuit do terecht gekomen zijn in de lager gelegen la. Dit noemen we een authentiserende ontwikkeling.

Bij beide is de kern van de melodie eenzelfde kleine terts, maar het wezenlijke karakterverschil is de ligging van de tenor die omspeeld wordt. Bekijkt u het volgende voorbeeld maar eens!

Twee 2e modus antifonen, waarvan de eerste de tenor do heeft, en de tweede de tenor re.

Frater C. Pouderoijen plaatste dit binnen zijn artikelenreeks 'Modaliteit' in het Gregoriusblad 1987-4[1]. Al op het eerste gezicht zien we dat de introitus *Dominus* een veel verder ontwikkelde antifoon is dan de voorbeelden hierboven. Vandaar ook de voorzichtige benadering zojuist met de term 'doet vermoeden' in verband met het archaiserend karakter.

3. De opbouw van de melodie, uitgaande van de zinsbouw van de tekst

Dominus fortitudo plebis suae	re
et protector salutarium Christi sui est:	la
salvum fac populum tuum Domine,	fa
et benedic hereditati tuae,	mi
et rege eos usque in saeculum.	re

Tekstueel heeft het gezang twee delen: een constaterend gedeelte ('Dominus fortitudo' t/m 'Christi sui est') en, concluderend uit wat beweerd is, een smekend gedeelte ('salvum fac populum'... t/m 'usque in saeculum'). Frappant is nu, dat de middencadens op de helft van het eerste deel ('suae') afsluit op de tonica re, terwijl de cadens op het eind van het eerste deel afsluit op de la, die modaal gezien minder definitief is.
Het tweede deel van het gezang heeft een gebruikelijke cadensengang, vandaar dat binnen dit onderwerp vooral het eerste deel interessant is.
Achteraan te beginnen bij 'est' trek ik de conclusie, dat de afronding hier niet teveel als definitief mag worden uitgevoerd. Deze gedachte wordt versterkt door het feit, dat de intonatie van het tweede deel zich vanuit de cadenstoon unisono

voortzet en bovendien in grote lijnen de omkering is van het zojuist verlaten melodie-einde. Deze intonatie - vanuit la met een open terts - is zeer klassiek en komt driemaal voor:
- als intonatie van het gezang in zijn geheel;
- als intonatie van het tweede deel, en
- boven populum, als aanzet tot verheviging van de melodie.

De eerste middencadens is 'suae' met de re; enerzijds ervaar je een echte afronding, anderzijds zien we dat 'et protector' logisch verder bouwt op het voorafgaande; de tenor re zet zich voort in de tenor fa. Deze krijgt eenzelfde afronding in 'salutarium', waarna het spelletje zich op een soortgelijke manier herhaalt boven 'Christi', maar dan abrupter wordt beëindigd in de reeds besproken cadens 'est'. In het tweede deel van de introitus komt de re er als tenor niet meer aan te pas. De melodie ligt in z'n geheel hoger; en vooral de cadens op 'Domine' maakt van dit tweede deel een echt smeekgebed met alle kracht, die de bescheiden plagale re-modus in zich heeft.

4. Hoe ziet de oorspronkelijke melodie eruit?

Een beetje neumenkennis laat je al snel zien, dat de kwadraatnotatie (Vat.) niet steeds klopt met Laon 239 (L) en Einsiedeln (E). Voor wie hierin geïnteresseerd is bespreken we nu enige handschriften. We zien behoorlijk veel verschillen, er zijn zelfs afwijkingen die doen vermoeden, dat de verschillen ook melodische consequenties kunnen hebben. Dergelijke afwijkingen constateren we (naast andere) op de volgende plaatsen:

- 'Dominus'	in L
- 'sui'	in L en E
- 'fac'	in L
- 'tuum'	in L
- 'benedic'	in L en E

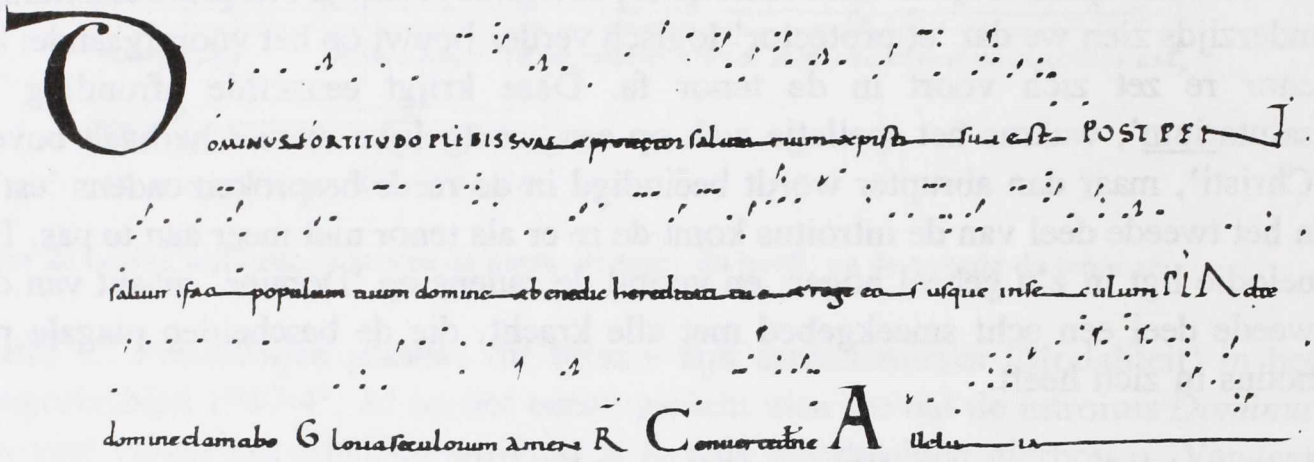
De melodische handschriften die ik geraadpleegd heb zijn:
- Beneventum VI:34 (B) - 11e-12e eeuw
- Albi (Paris BN 776) (A) - 11e eeuw
- Montpellier H 159 (M) - 11e eeuw
- Verdun BM 759 (V) - 13e eeuw.

Hier volgen enkele belangrijke constateringen:

1. B en A komen overeen in hun keuze voor de mi in plaats van de fa boven 'salutarium', 'Christi', 'hereditati'.
2. Het zojuist beschikbaar gekomen Verdun maakt van vele mi's een fa,

bijvoorbeeld bij de torculi boven 'fortitudo', 'suae' e.a.

3. Dit handschrift Verdun is beduidend jonger dan de andere, maar wordt wel beschouwd als de melodische pendant van L. De plaats die daardoor voor mij interessant is, is 'tuum', waar L ſ˜ schrijft en V do-fa-fa; hiermee is dit handschrift het enige van de bestudeerde manuscripten, die de pes honoreert.

IN. Dominus fortitudo plebis, Graduale uit Albi, Paris BN 776 pag. 126v

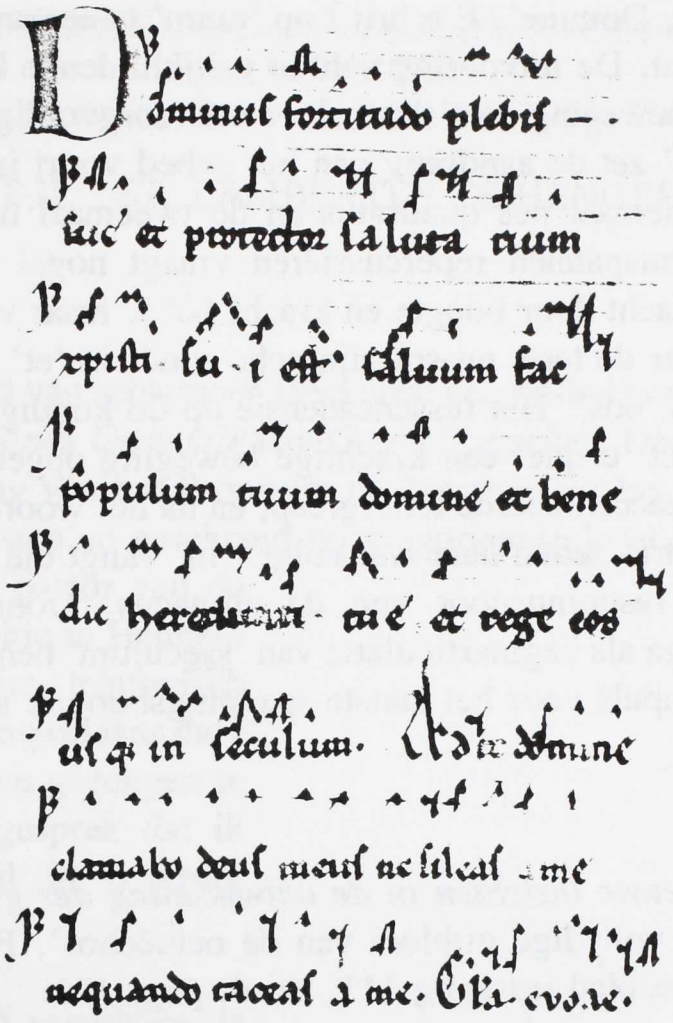
5. De uitvoeringspraktijk

Met behulp van de beschreven gegevens plus de ritmische aanduidingen (de neumen) komen we tot de vraag: hoe het gezang uit te voeren?
Vanaf de intonatie loopt de eerste halfzin op een zeer natuurlijke manier naar haar hoogtepunt 'plebis', getuige de krachtige bivirga op de accentlettergreep op de dominant, die daar overduidelijk gepresenteerd wordt. Laten we in die opgang zorgvuldig omgaan met de tekst die tot daartoe leidt. Deze opmerking betreffende articulatie en retorica geldt uiteraard voor het hele gezang: hoe gedraagt de melodie zich ten opzichte van ieder woord binnen zijn eigen ritme, en hoe gedraagt dat woord zich weer ten opzichte van hetzinsverband. De re op de accentlettergreep van 'fortitudo' maakt het woord belangrijk (!), maar tevens is deze re ondenkbaar zonder zijn voorbereidende functie voor 'plebis'; het is een pretonisch accent.

Dominus fortitudo plebis suae

Het is altijd de kunst het ritme en de betekenis van de tekst het uitgangspunt te laten zijn in het zingen. 'Plebis' wordt verlaten door een climacus resupinus (E schrijft als eindtoon een oriscus, een zeer lichte noot). Deze resupinus zorgt voor een voorzichtig neerkomen op 'suae'.

IN. Dominus fortitudo plebis, Verdun: B.M. 759; Missale, pag. 155v-156

In 'protector' wordt de sol voor de eerste keer op een accentlettergreep boven de fa uitgetild. Mede als tweede toon van de pes rotundus krijgt hij even de aandacht, maar wel met mate!
Met een mi op 'salutarium' (zie par. 4; punt 1) wint de melodie mijn inziens aan charme. De pes quadratus staat er als voorbereiding op het accent van dit woord, zodat dit er niet fanatiek uitspringt. 'Christi' moet met het voorgaande verbonden worden. 'Est' rondt het eerste deel af, maar zeker niet definitief, dat bespraken we reeds (zie par. 3). De climacus wordt in L en E volledig verbreed. Deze verbreding geeft aan de cadens een ontspannend karakter en wordt een extensieve eindarticulatie genoemd.
Als intonatie van het tweede deel stijgt 'salvum' licht op, en wonderlijk genoeg komt dan het hoogtepunt weer bij het volk terecht ('populum tuum' - uw volk; vergelijk 'plebis' in balk 1).
De beginarticulatie van 'fac' geeft de impuls voor het kleine melisme op dit woord, waarna 'populum' met de krachtige pes quadratus de melodie optilt naar de

dominant boven 'tuum, Domine'. E schrijft op 'tuum' tweemaal een enkele virga, in tegenstelling met Vat. De uitvoering van de gelijkluidende klinkers, is in feite een lichte repercussiebeweging met daarachter een zorgvuldig gezongen m. 'Et benedic hereditati tuae' zet de aandrang van het gebed voort in breed genoteerde neumen, waarin de driemaal pes quadratus en de tweemaal tristropha het beeld beheersen. Licht en ontspannen repercussiëren vraagt nogal wat stemtechniek. 'Tuae' krijgt veel aandacht door hoogte en kracht ( ), maar verwijst gelijktijdig naar het volgende, waar de terts mi-sol zijn echo vindt in 'et' als aanloop en via 'rege' naar re-fa boven 'eos'. Het tussencadensje op do kondigt de eindfase aan. Nog éénmaal wordt met 'usque' een krachtige beweging opgebouwd, waarbij de bivirga, nu op een ongeaccentueerde lettergreep, en ná het woordaccent, de functie heeft de spanning voort te zetten naar wat volgt. 'In' vangt die beweging fraai op in de geliquesceerde resupinusnoot van de climacus. Door die zorgvuldige afronding wordt de virga als beginarticulatie van 'saeculum' behoedzaam maar wel krachtig ingezet, als impuls voor het laatste spanningsboogje: saeculum. ■

LITERATUUR

1. *Modaliteit; nieuwe inzichten in de ontwikkeling der gregoriaanse modi*; deel VII: 'De volledige uitbloei van de octoëchos'. Fr. C. Pouderoyen o.s.b. Gregoriusblad jaargang 111, nr. 4, pag. 196.

2. *Bijbellezen in het spoor van Israel*; deel I; 1977 - Katholieke Bijbelstichting - Boxtel.

3. *Confessio et pulchritudo*; deel V. Dom N. Boer o.s.b.

4. *Einführung in die Interpretation des Gregorianischen Chorals I - II*: 1 + 2. L. Agustoni en J.B. Göschl o.s.b. 1987 - 1992. G. Bosse-Verlag Regensburg.

PAROCHIETOCHT II: ST. LAMBERTUS TE HENGELO (O)

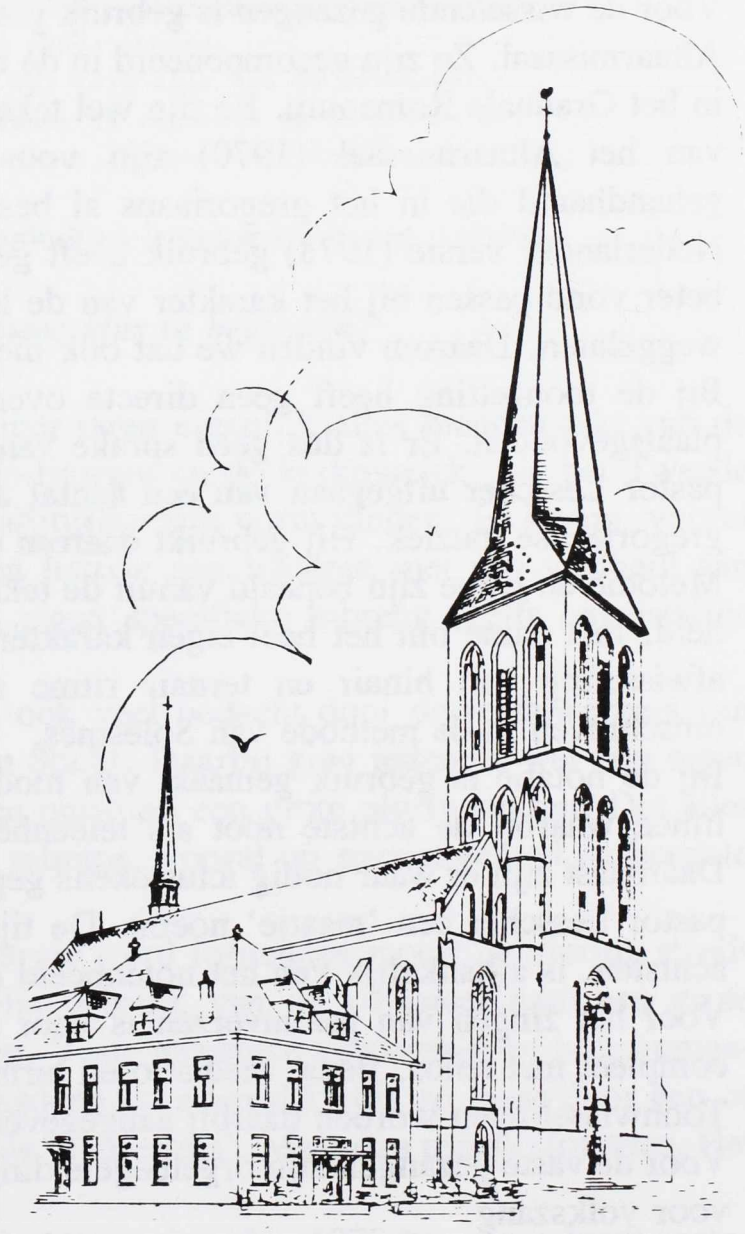
Ger van der Laan

In het Gregoriusblad van september 1993 staat een artikel van Antoon Vernooij met als titel: *Het Nederlands Graduale van Gerard Lesscher*. Daarin is sprake van "een volledige toonzetting van het Proprium de Tempore uit het Graduale Romanum", op Nederlandse teksten en geschoeid op gregoriaanse leest.

Gerard Lesscher is pastor van de St. Lambertusparochie in Hengelo (O). Bij een eerste telefonisch contact blijkt ook gregoriaans daar nog steeds met verve gezongen te worden. Van het gesprek dat ik met hem had, wil ik u graag vertellen.

Pastor Lesscher, 65 inmiddels, is altijd daadwerkelijk bezig geweest met de muziek van de kerk. Toen hij in 1970 kapelaan werd in Hengelo, kreeg hij de mogelijkheid om, naast een parttime functie in het pastoraat, vijf jaar lang muziektheorie te studeren (harmonie en contrapunt) aan het Twents Concervatorium. Daarnaast heeft hij in de praktijk een grote kennis opgebouwd van het gregoriaans, gebaseerd op het systeem van Dom Mocquereau.

De jongste ontwikkelingen zijn niet onbekend (de boeken van bijvoorbeeld Cardine en Turco staan in de boekenkast) maar spreken hem niet zo aan. "Laat ze

Sint Lambertuskerk, Hengelo (O).

maar rustig doorstuderen. Voor mij is het huidige materiaal met zijn ritmische tekens prima, dat mag zo wel blijven".
Ook na zijn conservatoriumopleiding bleef de muziek in de kerk hem echter boeien en zo groeide in vele privé-uurtjes een idee tot werkelijkheid:

Het Nederlands Graduale

Net als het Latijnse Graduale Romanum bevat het Nederlands Graduale de wisselende gezangen van elke zon- en feestdag in de driejarige cyclus, alsmede een aantal heiligenfeesten. Ook zijn ordinariumgezangen opgenomen, alsmede dialogen, recitatieven en acclamaties voor elk onderdeel van de eucharistieviering.
Voor de wisselende gezangen is gebruik gemaakt van de teksten in het Nederlands Altaarmissaal. Ze zijn gecomponeerd in de modus van het overeenkomstige gezang in het Graduale Romanum. Er zijn wel tekstuele verschillen. In de Latijnse versie van het Altaarmissaal (1970) zijn voor het proprium namelijk de teksten gehandhaafd die in het gregoriaans al beschikbaar waren, terwijl men voor de Nederlandse versie (1978) gebruik heeft gemaakt van andere teksten als men die beter vond passen bij het karakter van de lezingen. Bovendien is het offertorium weggelaten. Daarom vinden we dat ook niet in het Nederlands Graduale.
Bij de toonzetting heeft geen directe overplanting van gregoriaanse melodieen plaatsgevonden. Er is dus geen sprake van nieuwe gregoriaanse muziek. Wel is pastor Lesscher uitgegaan van een aantal aspecten die kenmerkend zijn voor de gregoriaanse muziek. Hij gebruikt daarom de term gregorianiserend.
Melodie en ritme zijn bepaald vanuit de tekst. Verder gaat het, naast eenstemmigheid, met name om het heel eigen karakter van de verschillende modi en om de afwisseling van binair en ternair ritme zoals dat door Dom Mocquereau is omschreven in de methode van Solesmes.
Bij de notatie is gebruik gemaakt van modern notenschrift op een balk van vijf lijnen waarbij de achtste noot als teleenheid dient. Ook rusten zijn genoteerd. Daarnaast zijn er waar nodig ictustekens geplaatst om het begin te duiden van wat pastor Lesscher een 'maatje' noemt. De tijdsduur van zo'n maatje, twee of drie achtsten, is afhankelijk van het notenbeeld en van de tekstinterpretatie[1].
Voor het zingen van psalmverzen is voor alle modi een psalmtoon ontwikkeld, compleet met tenor, flexa, mediatio en terminatio.
Toonwisselingen worden daarbij aangegeven met tekens bij de tekst.
Voor de vaste gezangen zijn orgelbegeleidingen beschikbaar omdat ze bedoeld zijn voor volkszang.

Vb: deel II.pag. 34. bovenste helft.

Nederlands Graduale, G. Lesscher; uit: Gregoriusblad, jaargang 117-3; pag. 147-148.

Hoe kwam u er toe om aan deze enorme klus te beginnen?

Pastor Lesscher heeft vanaf de vijftiger jaren eigenlijk alles meegemaakt van de ontwikkelingen op het gebied van de liturgie en de kerkmuziek. Na het Tweede Vaticaans Concilie moest de volkstaalliturgie zijn vorm vinden. Er kwam, vooral in de zestiger jaren, in ons land een *hausse* aan liederen met een veelheid aan teksten. Jongerenkoren hadden hun eigen specifieke inbreng (zelfs engelstalige liederen werden gezongen).
Op het terrein van de liturgie werd ook veel bedacht door de medewerkers van uitgeverijen als Heeswijk en Gooi en Sticht. Daarbij ging iedereen wel zijn eigen weg. Zo werd er veel aangedragen en ontstond een grote pluriformiteit. Dat alles heeft helaas toch wel geleid tot een ratjetoe, vooral op muziekgebied en bepaald niet alles van goede kwaliteit.
Toen het patroon van de Latijnse liturgie werd losgelaten moest de viering steeds weer opnieuw zijn vorm vinden. Het gebruik van de volkstaal nam een grote vlucht, Latijn leek niet meer te mogen. Vaste gezangen verdwenen en propriumgezangen, die toch hun eigen functie hadden, werden dikwijls zo maar door een of ander liedje vervangen. Zo ontstond de 'liedjesmis'. Maar dan mis je structuur. Het beviel niet erg.
Bij het verschijnen van het Nederlands Altaarmissaal in 1978 (toen pas) heeft pastor Lesscher zich ernstig beraden op wat je nu aan moest met kerkmuziek.

"Vroeger", zegt hij, "wist je in de Latijnse liturgie van tevoren waar je aan toe was. Je hoefde niets uit te zoeken want elke zondag had zijn eigen lezingen en gezangen. Elk propriumgezang had ook zijn eigen specifieke binding met de lezingen.
In het nieuwe altaarmissaal en het lectionarium was dit allemaal terug, nu gebaseerd op een driejarige cyclus. Maar bovendien waren de teksten in de volkstaal beschikbaar. Als je die teksten nou zou kunnen zingen..."
Bij bestudering van de vertalingen van Ad Bronkhorst ontdekte pastor Lesscher de overeenkomst tussen de cadans van de teksten en de binaire en ternaire ritmiek in het gregoriaans. Het bleek mogelijk op de teksten eenvoudige 'gregorianiserende' melodieen te plaatsen.Ook konden op de klinkers in belangrijke woorden kleine melismen worden geplaatst.
Het lijkt zo heel simpel maar in feite was het heel moeilijk. Het gregoriaans is immers gebouwd op een romaanse taal met veel open klinkers. Daarentegen kent het Nederlands veel onbetoonde lettergrepen, medeklinkers en keelklanken. Het was dus inderdaad een enorme klus en het heeft dan ook 15 jaar geduurd voor het werk gedaan was. Maar het resultaat mag er zijn en er wordt dankbaar gebruik van gemaakt. Het koor hoeft nooit naar repertoire te zoeken. Bovendien worden er nu dus altijd officiële door de kerk goedgekeurde teksten gezongen, iets waar pastor Lesscher grote waarde aan hecht.

Hoe worden de gelovigen hierbij betrokken?

In de Lambertuskerk wordt op vrijwel elke zaterdagavond gebruik gemaakt van het Nederlands Graduale. Daarnaast is er elke zondag een Latijnse hoogmis waarin het gregoriaanse proprium wordt gezongen terwijl er ook nog een stille mis wordt gelezen.
Omdat men zich strikt aan de officiele teksten uit het Latijnse en het Nederlandse Altaarmissaal wil houden, heeft men ten behoeve van de gelovigen een eigen misboekje gemaakt voor elke zon- en feestdag van de driejarige cyclus. Daarin zijn, naast de schriftlezingen en de gebeden uit het missaal, de teksten opgenomen van alles wat er maar gezongen en gebeden kan worden,
vaste en wisselende gezangen, begroeting, schuldbelijdenis, prefatie, pater noster, dialogen en acclamaties, zegen en wegzending, waar nodig gebaseerd op het dag- of het tijdeigene. Bij alle Latijnse teksten is een vertaling gegeven. Bovendien is de tekst afgedrukt van de wisselende gezangen uit het Nederlands Graduale voor zover die afwijkt van de vertaling van de Latijnse propriumgezangen. In stille missen kunnen de teksten gedialogeerd worden. Als er gezongen wordt kan de tekst worden gevolgd of meegezongen. Ten behoeve van de Nederlandse gezongen

viering is nog een lied opgenomen aan het begin en aan het eind. Ze passen in de tijd van het kerkelijk jaar en hebben hun waarde bewezen. Ook is er een overweging over de algemene liturgische gedachte van de zondag of het feest. Zo is het boekje bruikbaar in alle vieringen.

Al staan de psalmteksten van proprium en wisselende gezangen een beetje ver van ons af, ze getuigen van een diep geloof. En als je ze elke week gebruikt, groei je er in, leer je ze verstaan.
"Geen alternatieven meer", zegt pastor Lesscher, "ik ga uit van niets anders dan het missaal en ik denk dat je daar sterk mee staat".

Hoe zijn de koren met dit alles bezig?

Pastor Lesscher heeft altijd gestreefd naar een Latijnse en een Nederlandse viering naast elkaar, beide zoveel mogelijk gezongen. Er zijn in de parochie twee gemengde koren. De Cantorij zingt uitsluitend Latijn en het Gemengd Koor kent in principe alleen Nederlands repertoire. Daarnaast is er een jongerenkoor (zingt eens per zes weken op zaterdagavond) en een kinderkoor (voor de gezinsvieringen, ook eens per zes weken, op zondagmorgen).

De heren van de Cantorij vormen de sinds jaar en dag bestaande Schola Cantorum. Zij zingen elke zondag in de hoogmis, een volledig Latijnse viering.
De gregoriaanse propriumgezangen worden alleen door de schola gezongen, zonder begeleiding. Al het overige wordt gezongen met de gelovigen, gregoriaans en met orgel. Doordat de schola op het priesterkoor staat, is het voor de dirigent mogelijk leiding te geven aan de volkszang.
Op bijzondere feesten, gemiddeld een keer per maand, zijn ook de dames van de Cantorij aanwezig en worden de vaste gezangen meerstemmig gezongen. Men zingt dan op de zangzolder, achter in de kerk.
Voor het Gemengd Koor geldt mutatis mutandis hetzelfde verhaal, alleen staat het koor altijd boven op de zangzolder.
Een vaste groep van ongeveer 20 dames en heren vormt samen een soort schola. Deze groep zingt elke zaterdagavond in een viering die qua opzet gelijk is aan die van de zondag. In plaats van het Graduale Romanum wordt het Nederlands Graduale gebruikt.
De wisselende gezangen worden ook hier alleen door de schola gezongen, al het overige, ook de vaste gezangen, met de gelovigen. Als het Gemengd Koor als geheel zingt, op diezelfde bijzondere feesten, worden de vaste gezangen meerstemmig gezongen. Bij gebrek aan goede Nederlandse 'missen' gebruikt men

daarbij echter wel Latijns repertoire.

Door de aanpak van de muziek is er op het gebied van teksten een grote eenheid in de vieringen. Het betekent ook een groot gemak en duidelijkheid voor de koren. Er hoeft namelijk niet gezocht te worden naar passende liederen. Je weet altijd waar je aan toe bent.

Wat is nu de essentie van liturgie en welke rol speelt muziek daarbij?

Het gaat er bij liturgie vooral om dat je je verbonden weet met Christus. Hij komt in de schrift naar ons toe en in de eucharistie worden we werkelijk deel van zijn wezen. We worden getrokken in de sfeer van God. De hele verlossingswerkelijkheid die wij in de Goede Week gedenken, avondmaal, dood en verrijzenis, wordt in de eucharistie op mystieke wijze in het heden geplaatst. Een ritueel stelt ons in staat steeds weer van die verlossing te profiteren.
Door de communie zijn wij betrokken bij het laatste avondmaal.
Wij gedenken de dood op het kruis en leggen de pijn en tegenslag in ons leven aan zijn voeten. De verrijzenis van Christus belooft ons eeuwig leven.
In Johannes 6, 22-59 lezen we: "Ik ben het brood des levens dat uit de hemel is neergedaald. Wie mijn vlees eet en mijn bloed drinkt, blijft in mij en ik in hem."
Eucharistie is zo de meest intense band van God met zijn mensen en van de mens met zijn God.
Christus heeft ons ook duidelijk uitgenodigd: blijf dit doen om mij te gedenken. In feite is dat een opdracht waar we niet omheen kunnen. Daarom begrijpt pastor Lesscher de mensen ook niet als ze zeggen: "We hebben de kerk niet meer nodig want we zijn gedoopt. Als we weten dat we kinderen van God zijn en we gaan goed met elkaar om dan is dat toch genoeg".

Liturgie moet sacraal zijn. Er moet wijding van uitgaan en rust. Dat is waar mensen behoefte aan hebben. Pastor Lesscher ervaart de Byzantijnse liturgie als heel inspirerend. Je krijgt er een gedachte bij waar Paulus het over heeft in de brief aan de Hebreeen: een liturgie die uit de hemel op de aarde neerdaalt, waardoor hemel en aarde werkelijk verbonden zijn.
Liturgie kan erg verschralen als het allemaal te menselijk wordt, als er iets 'opgevoerd' moet worden, als er allerlei liedjes moeten worden gezongen, als het maatschappelijk gebeuren zo nodig besproken moet worden. Dat mag allemaal wel, maar het belangrijkste is toch dat we met Christus in contact komen.
Ook een overmaat aan actief meedoen kan verkeerd uitpakken.
Direct na het verschijnen van de instructie over liturgie kwamen er in bijvoorbeeld

het Gregoriusblad al commentaren en debatten over actief meedoen. Het ging daarbij over *participatio activa*, waarbij het gaat om meebidden en meezingen, met daar tegenover *participatio actuosa* waarbij het meer gaat om de innerlijke mentaliteit en betrokkenheid die er bij de gelovigen is.

Kerkmuziek moet de sfeer weergeven die in de liturgie zit: God met ons. Het moet muziek zijn met een verheven karakter. Je vindt dat in de Byzantijnse muziek, maar ook goed gezongen Gregoriaans past in dat plaatje. Er zijn bovendien voldoende mogelijkheden voor volkszang als je bijvoorbeeld denkt aan vaste gezangen, Pater Noster, dialogen. Daar wordt in de Lambertuskerk veelvuldig gebruik van gemaakt. En hoewel het proprium voorbehouden is aan een goed geoefende schola (van de gelovigen wordt daarbij een participatio actuosa gevraagd), voldoet gregoriaans daarmee in ruime mate aan de eisen die de instructie Musicam Sacram stelt.
Voor de muziek uit het Nederlands Graduale geldt hetzelfde.

Hoe staat u tegenover vieringen zonder priester en dus zonder eucharistie en wat kun je in zo'n viering met gregoriaans?

Er kan natuurlijk best gregoriaans worden gezongen. Alleen zou pastor Lesscher dan niet kiezen voor de propriumgezangen uit het graduale. Dan liever gebruik maken van sacraments- en mariahymnen zoals we die met andere tijdsgebonden stukken vinden in bijvoorbeeld *Laudes Vespertinae.*

Voor pastor Lesscher zijn vieringen zonder priester duidelijk geen realiteit. In Hengelo gaat alleen in een avondwake een leek voor. Verder is er naast de vieringen in het weekend elke dag een stille mis. Op donderdagavond is er een uur lang uitstelling van het Allerheiligste. Het eerste half uur gaat de pastor zelf voor en wordt er gebeden en gezongen, soms in de vorm van een lof.

Pastor Lesscher hecht grote waarde aan het volgen van de liturgie zoals de kerk die aanreikt. In het Altaarmissaal vinden we de liturgie voor de gewone vieringen. Er zijn ook modellen voor vieringen van huwelijk en uitvaart waarbij geen eucharistie wordt gevierd (in Duitsland is dat al sinds jaar en dag normaal).
Als het gaat om de vieringen in een weekend, vindt hij woord- en communievieringen duidelijk niet een gelukkige keus. Het wordt gauw een verkapte vorm van een gewone 'mis'. Houdt je dan liever aan de mogelijkheden die de kerk in officieel uitgegeven boeken aanreikt voor de vieringen van het Getijdengebed.
Maar hij wijst nogmaals op het belang van de eucharistie: volgens de instructie voor liturgie bron en hoogtepunt van heel het kerkelijk leven, omdat Christus

daarin werkelijk tegenwoordig is.
Christus heeft dit sacrament toch ook zo duidelijk bij ons achtergelaten: doe dit tot mijn gedachtenis. Er moet dan ook naar worden gestreefd in het weekend tenminste eenmaal de eucharistie te vieren, eventueel in samenwerking met andere parochies.

Het Nederlands Graduale is tot nu toe een prive-uitgave en als zodanig te bestellen. Er zijn echter plannen om het geheel in druk uit te geven.
Informatie bij Pastoor G.A.M. Lesscher, Enschedesestraat 1, 7551 EE Hengelo (O), tel 074 - 912 414

NOOT

1. Het artikel van A. Vernooij geeft dat niet juist weer.

VROUWENKOOR VAN MATHIEU DIJKER

Josine Dusseljee

In 1990 gebeurde het. December nadert. De vier zangeressen van het gemengd dubbelkwartet *Musica sacra* van de Augustijnerkerk in Eindhoven zouden een kerstwake verzorgen; het moest de Ceremony van Britten worden. Maar ja, met vieren...? Ieder weet echter dat vier zangeressen altijd wel weer vier andere zangeressen kennen... en zo was de groep uit dit circuit snel verdubbeld in kwantiteit en kwaliteit. Mathieu Dijker dirigeert en het wordt een leuke uitvoering met sprankelend gezang en... wat gregoriaans in de partituur.

Job van der Zwan

Dan valt er een gat. Het heimweegevoel... Kunnen we er niet méér van maken? Er zit duidelijk nog meer in het vat en met de leiding van Dijker wil men graag verder. Deze wordt weer geïnspireerd door de kunde en toewijding van de zangeressen. Ze zijn als een instrument te bespelen met zulk een finesse, dat geen noot meer vierkant klinkt en echt muziek kan worden. Het idee wordt: een projectgroep die voor elk optreden bij elkaar wordt gezocht en met snelle en

efficiënte repetities repertoire brengt dat gevraagd wordt en in de eigen interessesfeer ligt. Met wisselende samenstelling en evenwichtige bezetting met een maximum van twaalf wordt een gevarieerd programma gebracht, waarbij telkens het gregoriaans, ook binnen de polyfonie de kop opsteekt.
Het jaar daarop... Concerten in Utrecht, Eindhoven en Oss. Oude en moderne polyfonie met daartussen alternerend gregoriaanse melodie en thematiek. De interesse groeit en de dirigent ziet zijn kans schoon om vrijelijk in praktijk te brengen, ook bij vrouwenstemmen, wat hij in zijn studies te Rome bij pater Cardine van dichtbij heeft opgedaan, met daarbij nog de ervaring van de Grieksbyzantijnse muziek, waarop hij aldaar promoveerde. Op verzoek van de groep, die voortaan *Voci Bianche* heet componeert hij voor hen nog een stevig stuk muziek op evangelische zeer eigentijdse teksten van Herman Andriessen; het gregoriaans is daarbij altijd wel ergens aanwezig.
Zo stevende de groep in korte tijd af op een rijk geschakeerd repertoire van Monteverdi tot Brahms, van Cardoso tot Heiler, met regelmatig een dienst met gregoriaans voor de Vereniging voor Latijnse liturgie in een aangepaste bezetting van elkaar complementerende ambitus.
De aanpak van het gregoriaans gebeurt in vrij lange repetities die dienen om elke gregoriaanse melodie van zijn oude 'gregoriaanse dreun' te ontdoen en om te zetten tot een fris en rijk klinkende poëzie volgens de finesse van de 'zingende Dom Cardine' in al haar rankheid en Franse esprit. En als eenmaal de interpretatie is vastgelegd, wordt weer vrijheid geschapen om de muziek zo los en transcendent als mogelijk te doen klinken. Er komt een melodie los, 'die niemand tellen kan'...
En al moest dan een geleerde Benedictijn een keer zeggen, dat 'deze dames zijn tuitende oren hebben bevestigd, dat gregoriaans muziek is voor mannenstemmen' (in een artikeltje in Trouw geciteerd), zij gaan op hun weg voort om als *Voci Bianche* het gregoriaans volgens de beste methoden in kerk en bij concertmuziek te laten klinken en leven. ■

INTERVIEW MET DAVID EBEN (14 MAART 1995)

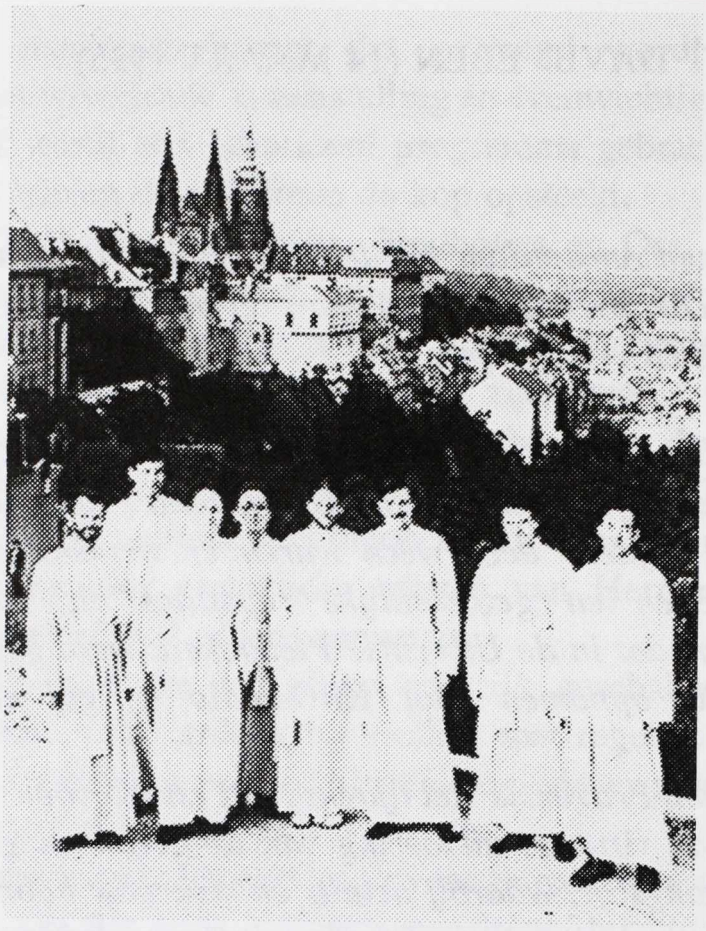
Martin Claes

De Schola Cantorum Amsterdam vierde in december 1994 het jubileum van haar 35-jarig bestaan. Dit zevende lustrum werd op bescheiden schaal gevierd met een concert, een lezing en een receptie.

Het is in het kader van dit jubileumjaar dat de Schola Cantorum Amsterdam besloot de bevriende Tsjechische Schola Gregoriana Pragensis uit de nodigen voor een 'werkbezoek'. Tijdens deze week waren er werksessies onder leiding van dirigent David Eben en gezamenlijke repetities als voorbereiding op een gezamenlijk concert dat in de Utrechtse Pieterskerk werd gegeven. Verder maakte de Praagse schola opnamen voor KRO-radio en gaf een passie-concert in Schalkwijk.
De Schola Cantorum Pragensis viel tijdens het Festival voor Gregoriaans te Watou in 1994 op door de virtuoze uitvoering van de gezangen gecombineerd met een prachtige legato-zangstijl, waarbij details en structuur hoorbaar bleven.
In de loop van het verblijf van de Schola Cantorum Pragensis vond het volgende gesprek plaats met David Eben, de dirigent en stichter van het ca. 10 zangers tellende ensemble:

De Schola Gregoriana Pragensis is een aantal jaren geleden begonnen als een groep jonge zangers die min of meer regelmatig zong, vooral in de liturgie. Inmiddels is er een drukke concertpraktijk bijgekomen die zich voor een groot deel in het buitenland afspeelt. Hoe heeft de groep zich ontwikkeld tot wat ze nu is?

De Schola Gregoriana Pragensis is ontstaan uit geïnteresseerde studenten, vooral van het instituut voor muziekwetenschap aan de Karelsuniversiteit in Praag. Velen hadden een belangstelling voor de middeleeuwse denkwereld, de middeleeuwse muziek-praxis en de relatie hiertussen. De groep is opgericht in het jaar 1987 op een moment dat er nog geen enkel uitzicht was op enige publieke belangstelling voor het gregoriaans. De zangers waren ook vanuit geestelijk/spiritueel oogpunt geïnteresseerd in het zingen van gregoriaans. De groep is gaandeweg iets uitgebreid voor wat betreft aantal zangers.
In eerste instantie zongen wij alleen in kerken. Met de komst van de "fluwelen revolutie" van 1989 is hierin snel verandering gekomen: de radiozenders kregen belangstelling en er werden geregeld opnamen gemaakt. Daarna ging ik voor 2,5 jaar naar Parijs om daar koordirectie te studeren aan het conservatorium en

koordirectie-stage te lopen bij het Choeur Grégorien de Paris. Inmiddels geven we veel concerten, maken opnamen: naast de concertpraktijk blijft het contact met de liturgie voor ons essentieel.

Het contact met de liturgie is essentieel. Waarin ligt het verschil tussen het zingen van gregoriaans op concerten en het zingen van gregoriaans in de liturgie?

Eigenlijk is er maar één manier waarop het gregoriaans gezongen zou moeten worden: zo mooi mogelijk. Het moet de luisteraar in de liturgie èn in de concertzaal aanspreken. Soms bestaat de opvatting dat wanneer gregoriaans in de liturgie zo mooi mogelijk wordt gezongen, dit een niet-authentiek estheticisme zou zijn. Dit lijkt mij onjuist. Wel is het zo dat voor de liturgie de schoonheid van het gezang niet de enige bepalende factor is: het zijn de heilsdaden van de Heer die worden gevierd in de liturgie. In de concertzaal ontbreekt deze bredere context zodat de aandacht wordt gericht op de esthetiek van het gregoriaans. Dit verschil tussen uitvoering van gregoriaans in de concertzaal en het zingen van gregoriaans in de liturgische context heeft veeleer te maken met een verschil in dramaturgie in beide sferen.

Wat bedoel je met dit verschil in dramaturgie?

Het concert heeft zijn eigen logica en deze is een andere dan de liturgische. De liturgische reconstructie in concertvorm opvoeren is in het algemeen niet succesvol. De dramaturgie van een gregoriaans concert is vrijer: men kan bv. thematisch programmeren. Het uiteindelijke resultaat kan geestelijk even inspirerend zijn als de liturgie. Het gregoriaans is in eerste instantie bedoeld voor de liturgie en hopelijk zal het daar ook blijven klinken. In concertzalen kan men een publiek bereiken dat niet in de kerk komt, mensen die een werkelijke geestelijke honger hebben. De godsdienstwetenschapper M. Eliade schrijft dat in het leven van de hedendaagse mens de aandacht voor het sacrale element is verdwenen. Gregoriaans op cd's en in concertzalen kan hierin hulp bieden: mensen hebben toch contact met een geestelijke wereld via de intrinsieke spirituele kracht van het gregoriaans.

De Schola Gregoriana Pragensis richt zich naast het zingen van het oude zgn. "vieux fonds"-repertoire ook op het uitvoeren van het gregoriaans uit de lokale Boheemse traditie. Dit gregoriaans is gemiddeld van een latere datum. Welke consequenties heeft dat voor de uitvoeringspraktijk?

Het gregoriaans dat wij zingen is afkomstig uit de perioden van de christelijke prehistorie tot de barok. De reikwijdte van het gregoriaans is fascinerend en het is mooi wanneer je kunt laten horen hoe breed het spectrum is dat de traditie aanbiedt. Het latere gregoriaans is moeilijk te benaderen met de principes van de semiologische uitvoeringspraktijk: dat zou een anachronisme zijn. Het latere gregoriaans heeft in zijn gebruik van formules zijn eigen logica en zijn eigen creativiteit. Vooral bij modale analyse wordt het onderscheid tussen het "vieux fonds" en het latere repertoire duidelijk: de structuurprincipes waarmee de oude stukken zijn opgebouwd, deze ware architectuur van structuurtonen, vervagen langzaam in de stukken van jongere datum.
Dit repertoire heeft zijn eigen schoonheid, een theatrale schoonheid die doet denken aan die van processies, tropen en sequenzen, een geëxalteerde vormenrijkdom en schoonheid, een schoonheid die meer doet denken aan het complexe lijnenspel van de gotische kathedraal dan aan de soberheid van de romaanse kerk waar rust en harmonie overheersen. ■

CD BESPREKING

DIVERSE NIEUWE CD's

Wico Clements

De hoge klassering van het monnikenkoor van Santo Domingo de Silos in de CD-toptien, nu al weer ruim een jaar geleden, heeft niet alleen belangrijk bijgedragen aan de hernieuwde "Salonfähigkeit" van het gregoriaans, maar tevens het klimaat voor het uitbrengen van nieuwe CD-produkties sterk verbeterd. Van sommige nieuwe CD's kun je je niet goed voorstellen, dat ze zonder het "Silos-effect" ooit uitgebracht zouden zijn. In het kielzog van dit ruime aanbod is er genoeg interessants. Hieronder volgt kort commentaar op zomaar een greep uit het huidige aanbod dat - aardige bijkomstigheid - dikwijls niet afkomstig is uit landen die traditioneel met het gregoriaans worden geassocieerd.
In de Engelse stad Canterbury, zetel van de aartsbisschop van de Anglicaanse kerk, vonden in maart 1994 opnamen plaats voor een CD met repertoire van ver voor de reformatie. Een complete mis (ordinarium en proprium) en een substantieel gedeelte van de metten voor het feest van St. Thomas van Canterbury worden op deze CD ten gehore gebracht. Het repertoire stamt grotendeels uit het Sarum, de liturgie van Salisbury die in de zestiende eeuw werd afgeschaft.
Thomas Becket, aartsbisschop van Canterbury, werd bij het altaar van de kathedraal, de voorloper van het huidige gebouw, op 29 december 1170 vermoord. Het was de dramatische ontknoping van een conflict met de Engelse koning. Na zijn canonisatie ontwikkelde zich al spoedig de populaire bedevaart waarover Chaucer schrijft in zijn "Canterbury Tales". De opnamelocatie, bij de graftombe van de heilige in de kathedraal, geeft het geheel een authentiek tintje. De uitvoerenden zijn zeven volwassen zangers ("lay clerks") uit het kathedrale koor. De uitvoering heeft helaas iets lijzigs; op CD's waarop de koorjongens ("boy choristers") zich, al dan niet in het gezelschap van de lay clerks laten horen in typisch Engelse anthems, psalmen en Christmas carols is oneindig veel boeiender.
Eveneens van Engelse bodem is een drietal CD's van het professionele ensemble Pro Cantione Antiqua. De opnamen die deze vijf zangers reeds in januari 1990 maakten, kwamen pas in de loop van 1994 op de markt. De CD "The essential gregorian Chant" is in feite een compilatie van de overige twee, waarop respectievelijk gezangen voor de vastentijd en Pasen, en voor advent en kersttijd zijn vastgelegd. Hoewel de zangers steeds een fraai stemgeluid laten horen, is ook hun uitvoering van het gregoriaans wat stijfjes. Als goed samengestelde

bloemlezingen zijn CD's voor de beginnende verzamelaar zeker aan te bevelen. Een nog altijd geliefd gezang als "Attende Domine", neo-gregoriaans dat in een Frans processionale in 1824 voor het eerst gepubliceerd werd, staat er bijvoorbeeld fraai op.
Uit Schotland komt de CD met de titel "Columba, most holy of Saints" van het ensemble Cappella Nova, de enige professionele a capella-groep van Schotland. Aan de uit Ierland afkomstige monnik Columba († 593) worden veel wonderen toegeschreven, zoals het door een kruisteken verjagen van een watermonster uit het Schotse Loch Ness. Zijn biograaf, St. Adamnan, die een eeuw later leefde, beschrijft Columba als "liefdevol tegenover iedereen, met een vriendelijk gezicht, in het diepst van zijn hart vol vreugde om de Heilige Geest". De CD-uitvoering van gregoriaanse gezangen voor Columba's feestdag past uitstekend bij deze kwalificaties. Dat ligt niet aan de ritmische aanpak - die is zoals bij de meest Britse ensembles weinig flexibel - maar aan de klankkleur. Het opgenomen repertoire - de Lauden van het feest, aangevuld met cantica en responsories uit de Sarumliturgie, wordt in de rijkelijk aanwezige psalmodie af en toe ondersteund met een bel en met een Keltische harp. De bel geeft de toonhoogte aan en fixeert deze. De harp geeft, bijna onmerkbaar, de klankkleur van het geheel iets buitengewoon helders. Dat moet te maken hebben met de bovenharmonischen die ontstaan. Dat de Cappella Nova van zowel mannen- als vrouwenstemmen gebruik maakt en dat er dikwijls in octaven wordt gezongen (een heel enkele keer in twee octaven, met behalve het bovenoctaaf ook een lage bas) heeft een weldadig fris effect dat puristen misschien niet zal aanspreken, maar dat in de huiskamer weldadig overkomt.
Dichter bij huis werd een dubbele CD vervaardigd waarop een keuze te horen is uit het omvangrijke aanbod van het Vijfde gregoriaans festival van Watou, dat vorig jaar plaats vond. (Zie Tijdschrift voor Gregoriaans van september 1994). Van alle deelnemende schola's , het waren er 23 en ze waren afkomstig uit 11 landen, is de klank vastgelegd in repertoire voor de paastijd. Een bloemlezing als deze, waarbij er voor elk koor slechts luttele minuten tijd beschikbaar is, móet wel een brokkelig geheel vormen. De criteria van de keuzeheren zijn ook niet steeds duidelijk geweest. De dikwijls fraaie zang wordt meermalen luidruchtig gestoord door gekuch en ander publieksrumoer, en wie het festival bezocht kan zich de vraag stellen of hier werkelijk de muzikale hoogtepunten zijn geselecteerd.
De koorjongens van de kathedraal van Westminster weten de ietwat muffe akoestiek van de parochiekerk van Watou, die genadeloos is geregistreerd, nog het best "open" te zingen. Niet het muzikale genot, maar het documentaire karakter van deze produktie maakt het beluisteren ervan de moeite waard. De contrasten tussen de klank van vrouwen- of mannenstemmen en tussen de vooral in ritmisch opzicht

Voorpagina toelichting CD

zeer gevarieerde uitvoeringen zijn groot. Dat de koren die van ver kwamen meestal meer ruimte op de CD's kregen dan die uit België en Nederland is een sympathiek trekje dat de veelkleurigheid nog versterkt.
Van één van de schola's die in zich in Watou lieten horen, de Schola Gregoriana Pragensis, verscheen een CD waarop gregoriaans repertoire uit Tsjechische bronnen werden opgenomen. Officiegezangen ter ere van de heiligen Adalbert van Praag, Ludmilla en Procopius en een mis voor St. Wenceslas vormen samen met een paar gezangen over het hemelse Jeruzalem een boeiend geheel van overwegend laat ontstaan gregoriaans. Deze groep van zeven zangers is hard op weg zich een belangrijke plaats te verwerven in de gregoriaanse wereld. Zij bewezen dat ook onlangs, toen ze tijdens hun verblijf in Nederland een aantal concerten gaven. Qua ritmische profilering, dictie, samenklank en repertoirekeuze is hun uitvoering van grote klasse. ■

Gegevens van de besproken CD's:

* Gregorian Chant from Canterbury Cathedral. The Lay Clerks of Canterbury Cathedral. Dirigent David Flood. Metronome MET CD 1003-01

* The essential Gregorian Chant, The Gregorian Lent and Easter, A Gregorian Advent and Christmas. Pro Cantione Antiqua o.l.v. James O'Donnell. United 88035 CD, 88022 CD en 88007 CD.

* Columba, most holy of Saints. Cappella Nova o.l.v. Alan Tavener. ASV CD GAU129.

* Bohemorum sancti in caelesti Jerusalem. Schola Gregoriana Pragensis o.l.v. David Eben. Supraphon 0003-2 231.

Alle bovengenoemde uitgaven zijn verkrijgbaar bij de klassieke vakhandel.

* Cantus Gregorianus. Esthetiek en spiritualiteit. Diverse koren. Signum 94 004/5 (dubbelcd). In Nederland verkrijgbaar bij Abdij St. Benedictusberg, Lemiers (tel. 04454-61353) en in België bij B. Deheegher (tel 057-399267).

BOEKBESPREKING

HET OORSPRONKELIJKE RITME VAN HET GREGORIAANS: Een 'semiologisch-mensuralistische' studie, door D. van Kampen.

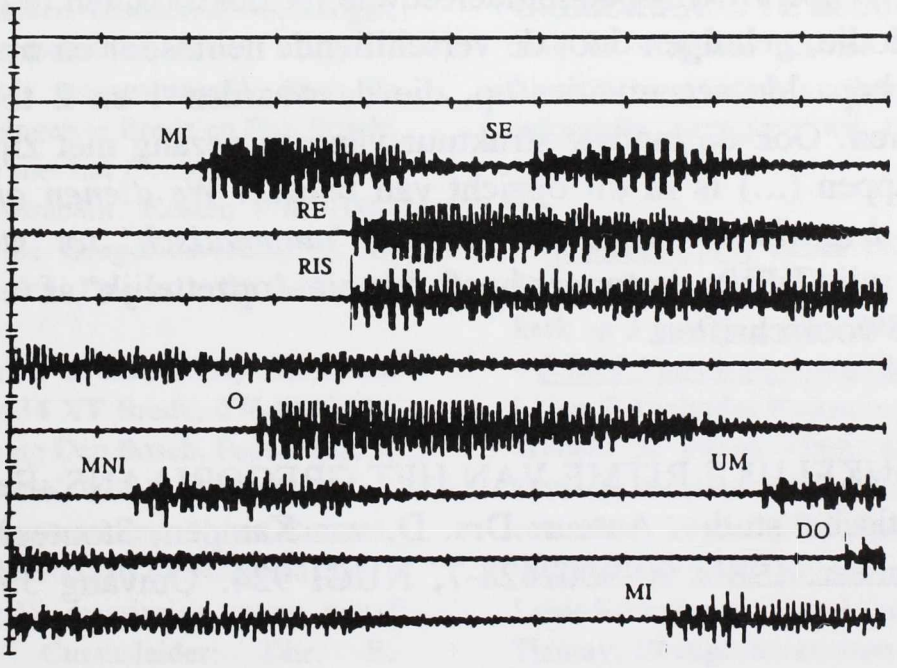
Theo de Wit

De ondertitel zal bij vele gregorianisten vraagtekens oproepen, immers de semiologie en het mensuralisme lijken twee tegenpolen met betrekking tot het ritme van het gregoriaans.
De auteur is geen musicoloog of gregorianist, doch heeft uit interesse een nadere studie verricht op een deelgebied van het gregoriaans.
De publikatie doet verslag van een onderzoek naar het ritme van het gregoriaans van vóór het verval in de 11e eeuw en wel aan de hand van vier introitus-antifonen, waarvan de melodieën gereconstrueerd zijn volgens de handschriften van Ben. VI-34, St.-Yrieix, Albi en de 'melodische' *litteræ significativæ* van Einsiedeln 121.
De auteur begint met een kritische bespreking van de momenteel voornaamste ritme-theorieën, namelijk de semiologische theorie van Cardine en de mensuralistische of proportionalistische theorieën van Wagner, Jeannin, Vollaerts en Murray.
Volgens de *semiologische theorie* is er geen sprake van een vaste toonduur. Cardine onderscheidt drie duurwaarden, namelijk *temps syllabique, temps augmenté* en *temps diminué*. In de handschriften van Sankt Gallen kunnen beide laatstgenoemde waarden bij geïsoleerde noten worden aangegeven door een episema of toevoeging van de letter *t* resp. *c*. Volgens Cardine geldt dit niet alleen voor geïsoleerde noten, maar ook voor neumen van meer dan één noot. Het variabele duur-karakter is in deze gevallen tekst-analoog, dat wil zeggen, evenals er in een woordmelodie lettergrepen zijn die belangrijker zijn dan andere, zijn er in een *groepenneum* ritmisch belangrijke en minder belangrijke noten te onderscheiden. Dit blijkt dan uit de manier van groeperen van de noten of de bijzondere vorm van de tekens of door het toevoegen van ritmische aanwijzingen door middel van letters.
Deze semiologische theorie van het tekst-analoge ritme wordt door de auteur onhoudbaar geacht, omdat onduidelijk blijft welke duurwaarden actueel aan de verschillende neum-elementen moeten worden toegekend. Bij *eentoons-neumen*, zeker in syllabische gedeelten, is dit geen probleem omdat hier de toonduur rechtstreeks afhankelijk is van de goed gearticuleerde tekst. Bij de neum-elementen van een *groepenneum* is hiervan geen sprake, door het ontbreken van de dwang van vooral de medeklinkers.
Voor dit probleem vindt de auteur een heel simpele oplossing: de introductie van

vaste noot-waarden.
Hierna volgt een beschouwing van de *mensuralistische* of *proportionalistische* theorieën die, zich baserend op middeleeuwse muziektractaten, komen tot een duurverhouding van lange en korte noten van 1:2. Ook gaat de schrijver vrij uitgebreid in op de vele bezwaren tegen deze mensuralistische theorie. Via de betekenis van de 'melodische' *litteræ significativæ* c, t, m (en b) en hun combinaties en de door Smits van Waesberghe aangetoonde duurvolgorde van de letters c, cm, tm, t (en waarschijnlijk als uiterste polen ook cb en tb) concludeert van Kampen dat de letter m een bepaalde 'tussen-duur' vertegenwoordigt. Deze is rekenkundig exact uit te drukken als een duur van 1,41 ($=\sqrt{2}$, precies tussen 1 en 2 in); de waarden voor cm en tm moeten dan weer daar tussenin liggen. Hanteren we dezelfde verhoudingen ook nog met betrekking tot de letter b dan krijgen we de volgende reeks:

cb;	c;	cm;	m;	tm;	t;	tb.
0,79;	1;	1,26;	1,41;	1,59;	2;	2,52.

Hierna gaat de auteur over tot een beschrijving van zijn onderzoek, dat in feite een complex en ingewikkeld, zuiver theoretisch spel is met getallen en duurwaarden van afzonderlijke noten, waarbij aan elke afzonderlijke noot van een groepenneum een bepaalde waarde wordt toegekend die kan variëren van 1 tot 3. Voorts is gezocht naar een methode om de spreekduur van de lettergrepen exact te kunnen meten. Deze werd gevonden bij de lettergreep *sa*. Daarna werden de teksten van de vier

Figuur 1: Het 'sa-analoge' klankpatroon bij de zinsnede 'Miserertis omnium Do(mine)'

introitus-antifonen *'sa-analoog'* op de band ingesproken, dat wil zeggen dat de lettergrepen alle vervangen zijn door de lettergreep *sa*, zij het onder strikte handhaving van het oorspronkelijk ritme en de oorspronkelijke beklemtoning van de Latijnse woorden. Vervolgens bleek het mogelijk de lengte van de lettergrepen eenduidig te bepalen; de spreekduurwaarden variëren van 0,19 tot 1,01 seconden. Het voert te ver om dieper in te gaan op alle schattingen, aannames en berekeningen en alle bewerkingen die hiermee worden uitgevoerd.
Tenslotte beweert de auteur dat hiermee is aangetoond dat er bij groepenneumen korte en lange noten moeten worden onderscheiden van resp. 1 en 2 tijden. Voor mij is het wettig en overtuigend bewijs nog niet geleverd. Overigens moet nog opgemerkt worden dat het onderzoek zich heeft beperkt tot vier vrij willekeurig gekozen introitus-antifonen, dat wil zeggen neumatische of oligotone gezangen. Sterk melismatische gezangen zoals gradualia, tractus en vooral alleluia's zijn niet onderzocht. Toch doet de schrijver het voorkomen of zijn conclusies gelden voor alle soorten gezangen van het gregoriaanse repertoire.
Wie verzot is op cijferspelletjes en statistieken kan wellicht genoegen beleven aan dit onderzoek. Voor de praktijk van het zingen lijkt het me niet relevant, zoals de schrijver zelf ook toegeeft in zijn slotconclusie: 'In de eerste plaats komen in het gregoriaans ook 'Einzeltonneumen' en liquide noten met een variabele toonduur voor, zodat een volstrekt mensuralistische interpretatie of voordracht alleen al daarom is uitgesloten. Belangrijker is hier echter, dat ook de 1:2 verhouding niet geheel vast ligt. Zelfs al proberen we ons — wat inderdaad geboden is — zo goed mogelijk aan de voorschriften in de middeleeuwse muziektraktaten te houden, dan nog roept de melodie, geholpen door de verschillende neumsoorten met hun lange en korte noten, bepaalde accentuaties op, die de waarden 1 en 2 tot op zekere hoogte modificeren. Ook de modale struktuur van een gezang met zijn accent op bepaalde toontrappen (...) is in dit opzicht van belang. *We dienen ons echter te realiseren, dat deze duur-modificaties geheel 'automatisch' tot stand komen* (cursivering van mij, TdW); de zanger hoeft dus niet 'opzettelijk' af te wijken van de middeleeuwse voorschriften. ■

Besproken werd:
HET OORSPRONKELIJKE RITME VAN HET GREGORIAANS: Een 'semiologisch-mensuralistische' studie. Auteur: Drs. D. van Kampen, Stoutenburg 5, 1121 GG Landsmeer. ISBN 90-9007428-7, NUGI 924. Omvang 35 pag. Prijs *f* 12,50.

MEDEDELINGEN

DOE OOK EENS MEE!

Onder deze titel verscheen in aflevering 2 van 1994, pagina 70, uitgebreide informatie over allerlei instituten. Misschien wilt u met september ook wel deelnemen aan één van de mogelijk geboden cursussen. Wij treden niet in herhaling, maar noemen wel de verschillende instituten, zodat u zelf kunt informeren naar hun activiteiten.

- In de diverse diocesen: inleidingscursussen, georganiseerd door de Nederlandse Sint Gregoriusvereniging. Informatie: NSGV, Plompetorengracht 1, 3512 CA Utrecht (030-331010).

- Over de activiteiten van twee diocesen ontvingen wij het volgende bericht:

In september 1995 wordt zowel te Boxtel (op maandagavond) als te Breda of omgeving (op woensdagavond) een cursus gregoriaans gestart. De cursus is bedoeld voor koorzangers en dirigenten; het ingangsniveau is gericht op mensen die nog niet veel ervaring met gregoriaans hebben. Beide cursussen bestaan uit 14 lessen van 2 uur. De onderwerpen die aan bod komen zijn: vormleer, modaliteit, semiologie, middeleeuwse handschriften, etc.

De cursus wordt georganiseerd door de Gregoriusverenigingen te Breda en Den Bosch, in samenwerking met het Centrum voor Amateurkunst Noord-Brabant. Kosten : fl. 100,- voor leden van de Gregoriusvereniging, fl. 125,- voor niet-leden. Docent is Ike de Loos.

Informatie:

Gregoriusvereniging Breda, Harry Muskens, Fatimastraat 5, 4834 XT Breda, 076-655750.

Gregoriusvereniging Den Bosch, Peperstraat 5, 5211 KM Den Bosch, 073-125488.

Centrum voor Amateurkunst Noord-Brabant, Ludy Vrijdag, 013-363936 (dinsdagmiddag).

- Drongen (België): meerjarige cursus vanaf beginnersniveau. Cursusleider: Dhr. F. Mariman. Informatie: Concertvereniging der Kempen (Secr. Centrum Gregoriaans), A. Vereeckestraat 1, B-2220 Heist o/d Berg (tel. 00-32-3-6641545/fax 00-32-9-2306199; F. Mariman: 00-32-16-471260).

- Maastricht: Post-HBO-cursussen gregoriaans A en B. Cursusleider: Dr. A. Kurris. Informatie: Conservatorium t.a.v. Administratie, Bonnefantenstraat 15, 6211 KL Maastricht. Inhoudelijke informatie: Dr. A. Kurris (04451-1243).

- Utrecht: Specialisatiecursus gregoriaans (dirigentenopleiding). Cursusleidster: Zr. M-L. Egbers. Aanvang cursus: januari 1996. Informatie: SNK, Plompetorengracht 3, 3512 CA Utrecht (030-313174).

- Utrecht: opleiding aspirant-leden voor het Utrechts Studenten Gregoriaans Koor (USGK). Docent: Drs. J. Boogaarts. Informatie: H. Rijkers, Postbus 302, 3500 AH Utrecht (030-733403).

- Utrecht: In de Kurt Thomascursus (10-22 juli 1995) wordt het gregoriaans verzorgd door Dhr. L. Krekelberg. Informatie: SNK, Plompetorengracht 3, 3512 CA Utrecht (030-313174).

GREGORIAANS TE BELUISTEREN

Van de volgende scholae ontvingen wij de hieronder genoteerde data. Voor verdere informatie verwijzen wij naar de vermelde telefoonnummers.

- Begijnhofschola Breda o.l.v. Marie-Louise Egbers: Eucharistieviering te Breda, Begijnhofkerk op 3 juni en 1 juli 1995. (076-221458).

- Schola Cantorum Amsterdam o.l.v. Eugeen Liven d'Abelardo: Pinkstermetten en lauden te Wenen: 5e Intern. Greg. Kongress 6-9 juni 1995. In Amsterdam: Getijden op 3 en 6 juni; concert op 24 juni (020-6364873).

- Schola Cantorum van het Ward-instituut o.l.v. Louis Krekelberg: 24 juni Eucharistieviering te Tienray; 19 augustus concert te Antwerpen; 27 augustus concert te Utrecht (04746-2246).

- Tilburgs Gregoriaans Koor o.l.v. Ko van Geldrop: 4 en 18 juni; 2 juli: Eucharistievierin-

gen te Tilburg. 11 juni: Eucharistieviering te Goirle (013-430382).
- Utrechtse VrouwenSchola o.l.v. Marie-Louise Egbers: 25 juni Vespers te Breda; 3 juli concert te Arnhem (tijdens workshop Gregoriaans) (076-221458).

BELANGRIJKE BIJEENKOMSTEN

De Stichting A.C.G. organiseert van 17 t/m 20 augustus 1995 studiedagen te Vaals. Het thema luidt: Gregoriaans in niet-Eucharistische vieringen. Zingen is het uitgangspunt van deze dagen. Dit wordt gerealiseerd door gezamenlijke repetities, alsook door het werken aan opdrachten in groepsverband.
De practica staan onder leiding van Zr. M-L. Egbers. Dit alles zal ondersteund worden door enkele sessies achtergrondinformatie door Dr. A. Kurris.
De prijs (volpension op basis van een tweepersoonskamer) bedraagt fl. 560,-- p.p. Toeslag voor een éénpersoonskamer fl. 45,-- p.p.
Voor hen die zelf overnachting regelen is de prijs fl. 185,--. Hierin begrepen zijn lesmateriaal, koffie en thee overdag en de lunch.
Opgave vóór 15 juni; er is maar een beperkte deelname mogelijk! Inlichtingen bij het secretariaat (013-331094) en bij M-L. Egbers (076-221458).

De Stichting A.C.G. organiseert op 11 november 1995 in Utrecht of Amersfoort haar jaarlijkse zangersdag. De moeite waard om die datum nu alvast in uw agenda te reserveren.

De Gregoriaanse Academie van de Stichting A.C.G. komt in het studiejaar 1995-1996 bijeen op de volgende data: 23 oktober 1995; 29 januari en 15 mei 1996.

RECTIFICATIE

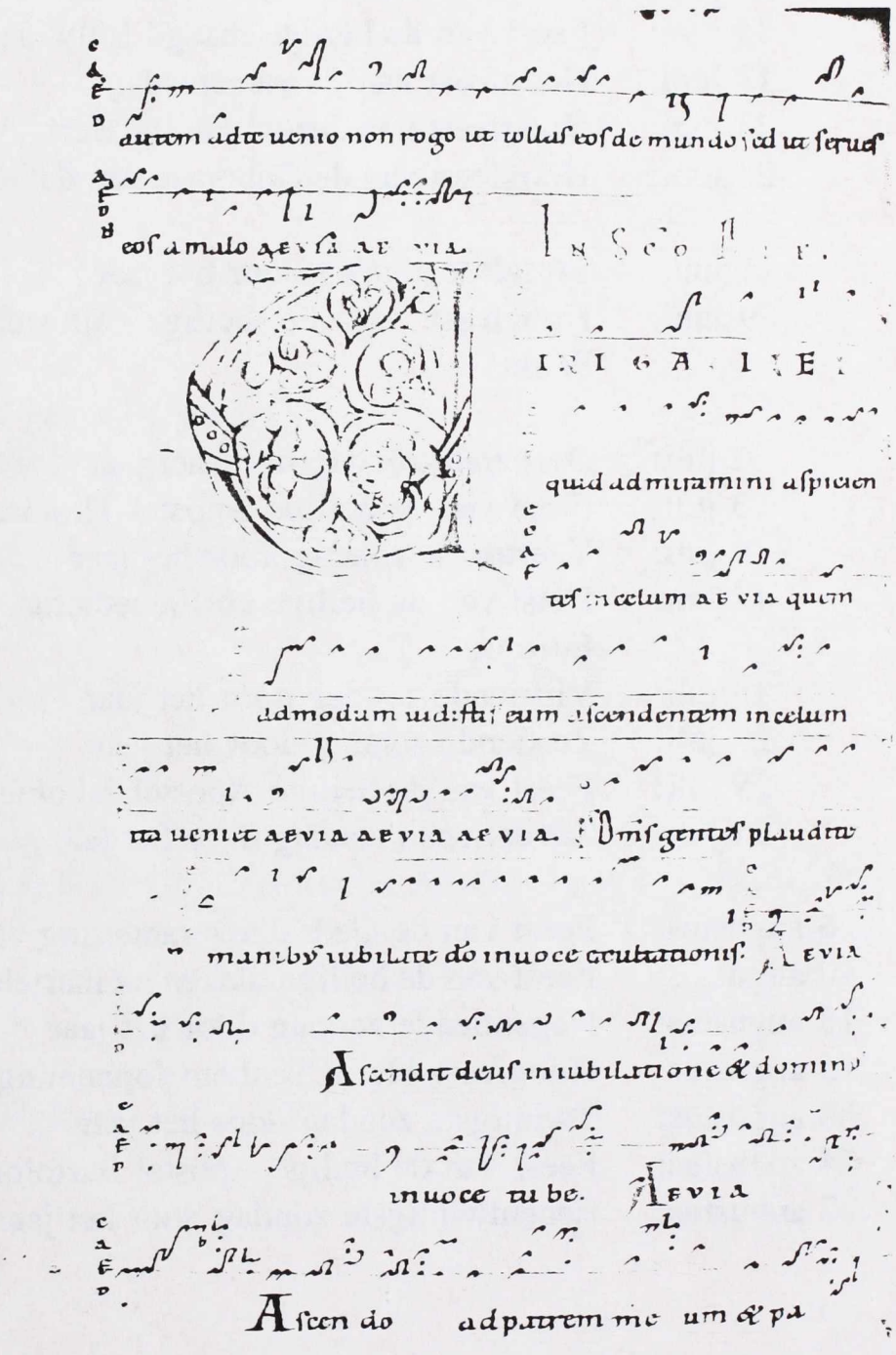
Bij de foto op pagina 32 van aflevering 1995-1 is de naam van de fotograaf niet vermeld. Deze is Dhr. Theo Koeten uit Monnikendam. Wij bieden hiervoor onze excuses aan.

BERICHTEN VAN ANDEREN

Naar het komende festival toe. Het festivalcomité is reeds gestart met de organisatie van de zesde editie van het Internationaal Gregoriaans Festival van Watou. De data zijn van donderdag 8 mei tot en met zondag 11 mei 1997. Hoewel de planning nog volop in haar kinderschoenen staat kan reeds gemeld worden dat de openingsmis van het Festival op donderdag 8 mei, feest van de Hemelvaart van Onze Heer, behoudens onvoorziene omstandigheden, op diverse Europese televisiestations via Eurovisie zal worden uitgezonden.
(*Overgenomen uit: 'Cum Jubilo', jaargang 11, nr. 4 - 1995*).
- Gregoriaanse activiteiten op het Internationaal Koorfestival (I.K.F.) te Arnhem van 29 juni tot en met 5 juli:
* 2 juli: 15.00 uur Eusebiuskerk: Utrechts Studenten Gregoriaans Koor (USGK) o.l.v. Jan Boogaarts; Schola Dividica o.l.v. Lisette Bernt; een koor uit de Russische Republiek: De Vespers van Oost naar West: Gregoriaanse Vespers, Eveningsong en Russische religieuze koorwerken.
* 2 juli: 20.00 uur Walburgiskerk: USGK o.l.v. Jan Boogaarts: Delen uit Officie en Mis voor het Hoogfeest van Petrus en Paulus.
* 2 juli: 13.30 uur Walburgiskerk: Concours gregoriaanse koren. Deelgenomen wordt door zes koren: drie uit Hongarije; één uit Bulgarije; één uit Rusland en één uit Italië.
* 3 juli: van 10.00 tot 17.00 uur Waalse kerk:: Workshop Gregoriaans, verzorgd door Frans Mariman, Marie-Louise Egbers en Ike de Loos. Deze workshop is bedoeld voor mensen die kennis willen maken met de interpretatie van het gregoriaans vanuit de middeleeuwse bronnen. Ondersteuning wordt verleend door de Utrechtse Vrouwenschola o.l.v. Marie-Louise Egbers (14.45 uur). Alle informatie betreffende dit festival is te verkrijgen bij de SNK te Utrecht: 030-313174. ■

Gregorianik - Kongreß 1995 in Wien

vom 6. bis 10. Juni 1995

Handschrift 807 der Universitätsbibliothek Graz, fol 124v,
" Graduale von Klosterneuburg ", Passau, Mitte 12. Jh.

LITURGIE

LITURGISCHE KALENDER (juni, juli en augustus 1995)

zondag	4 juni:	Hoogfeest van Pinksteren
zondag	11 juni:	Hoogfeest H. Drieëenheid
woensdag	14 juni:	Feest van de heilige maagd Lidwina
zondag	18 juni:	Hoogfeest van Sacramentsdag
vrijdag	23 juni:	Hoogfeest van Jezus' Heilig Hart
zaterdag	24 juni:	Hoogfeest van de Geboorte van de heilige Johannes de Doper
zondag	25 juni:	Twaalfde zondag door het jaar
donderdag	29 juni:	Hoogfeest van de heilige Apostelen Petrus en Paulus
zondag	2 juli:	Dertiende zondag door het jaar
maandag	3 juli:	Feest van de heilige Apostel Thomas
zondag	9 juli:	Veertiende zondag door het jaar
dinsdag	11 juli:	Feest van de heilige abt Benedictus, patroon van Europa
zondag	16 juli:	Vijftiende zondag door het jaar
zondag	23 juli:	Zestiende zondag door het jaar
dinsdag	25 juli:	Feest van de heilige Apostel Jakobus de Meerdere
zondag	30 juli:	Zeventiende zondag door het jaar
zondag	6 augustus:	Feest van de Gedaanteverandering van de Heer
donderdag	10 augustus:	Feest van de heilige diaken en martelaar Laurentius
zondag	13 augustus:	Negentiende zondag door het jaar
dinsdag	15 augustus:	Hoogfeest Maria Tenhemelopneming
zondag	20 augustus:	Twintigste zondag door het jaar
donderdag	24 augustus:	Feest van de heilige Apostel Bartolomeüs
zondag	27 augustus:	Eenentwintigste zondag door het jaar ■

INHOUD

Van de redactie 45

Handschriftenfragmenten
Ike de Loos 46

Een krachtig gebed in een bescheiden melodie
Marie-Louise Egbers 54

Parochietocht II: St. Lambertus te Hengelo (O)
Ger van der Laan 61

Vrouwenkoor van Mathieu Dijker
Josine Dusseljee 69

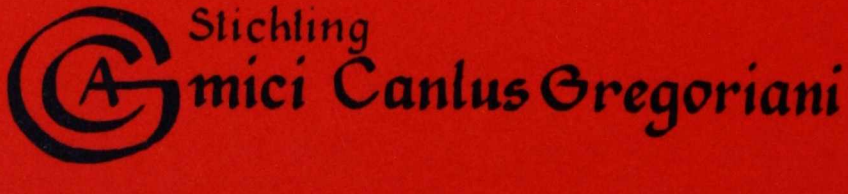
Interview met David Eben (14 maart 1995)
Martin Claes 71

Diverse nieuwe CD's
Wico Clements 74

Het oorspronkelijke ritme van het gregoriaans:
Een semiologisch mensuralistische studie door D. van Kampen
Theo de Wit 78

Mededelingen 81

Liturgische kalender 84

Stichling
Amici Cantus Gregoriani